

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ JOQARÍ HÁM ORTA ARNAWLÍ
BILIMLENDIRIW MINISTRILIGI
ÁJINIYAZ ATÍNDAG'Í NÓKIS MÁMLEKETLIK PEDAGOGIKALÍQ
INSTITUTÍ**

PEDAGOGIKA FAKULTETI

Pedagogika kafedrası

5110900 – “Pedagogika ha'm psixologiya” bakalavr tálim bag'darı 4-g kurs talabası

Karimova Biybizura Orazbaevnanin'

PITKERIW QÁNIGELIK JUMÍSÍ

Tema: Miynet alding'ilari menen ushrasiwlar o'tkeriw arqali mektep oqiwshilarin miynetke ta'rbiyalaw

Talaba:

B. Karimova

Ilimiy basshu:

doc. T. Saparbaev

Kafedra baslig'i:

doc. M.Pazilova

Kafedra májilisiniń 2018-jıl ____ ____ sánesindegi №__ protokoli menen

qorg'awg'a ruxsat berildi.

Nókis 2018-jıl

JOBASI:

Kirisiw

I. Miynet alding'ilari menen ushrasiwlar o'tkeriw arqali mektep oqiwshilarin miynetke ta'rbiyalawdin' pedagogikalıq a'hmiyeti.

I.1 Miynet alding'ilari menen ushrasiwlar o'tkeriw arqali mektep oqiwshilarin miynetke ta'rbiyalawdin' sha'rt-sharayatlari.

I.2 Mektep oqiwshilarin miynetke ta'rbiyalawdin' pedagogikalıq a'hmiyeti.

II. Miynet alding'ilari menen ushrasiwlar o'tkeriw arqali mektep oqiwshilarin miynetke ta'rbiyalawdin' jollari.

II.1. Miynet alding'ilari menen ushrasiwlar o'tkeriw arqali mektep oqiwshilarin miynetke ta'rbiyalawdin' usillari.

II.2 Mektep oqıwshıların miynetke ta`rbiyalawda ushırasıwlar o`tkeriw ta`jiriybelerinen

Juwmaq

Paydalang`an a`debiyatlar

Kirisiw

Temanın` aktualıg`ı: Pitkeriw qa`nigelik jumısı mektep oqıwshıların klasstan tıs ta`rbiyalıq jumıslardıń biri miynet aldın`g`ıları menen ushırasıwlar o`tkeriw arqalı miynetke ta`rbiyalaw bolıp og`ada bu`gingi ku`n talabındag`ı og`ada aktual mashqalalardan esaplanadı.

Miynet ta`rbiyası basqa ta`rbiyalar menen og`ada tıg`ız baylanıslı. Ol jas a`wladtı, a`sirese mektep oqıwshıların miynetke ta`rbiyalawda basqa da pedagogikalıq usıllar menen bir qatarda miynet aldın`g`ıları menen ushırasıwlar o`tkeriwdin` pedagogikalıq a`hmiyetliligi og`ada ullı.

Miynetti maqsetke muwapıq qollang`anda balalardıń ruwxıy rawajlanıwının` tetigi bolıwı mu`mkin. Bul ushın miynet Balanı qızıqtırıwı tek g`ana fizikalıq miynet emes, aqıl miyneti de bolıwı kerek. Miynet na`tiyjesin bala tu`siniwi ol mektepte g`ana emes, al, onnan tısqarı da miynete etiwı za`ru`r. Miynet o`zine say bolıwı kerek, balag`a sa`ykes emes mitsynet jasqawlardı o`z isine u`stirtin qaraytug`ın adamlardı keltirip shıg`aradı.

O`zbekstan o`z g`a`rezsizligin alg`annan son` mektep o`zinin` ta`lim-ta`rbiya sistemasın tu`p tiykarın o`zgertti, jaslarg`a beriletug`ın miynet ta`rbiyası milliy ta`rbiya quramında alıp barılatug`ın boldı. Bul bag`darda en` tiykarg`ı dıqqat o`sip baratır`an a`wladtın` miynetke durıs qatnasın keltirip shıg`arıwdan ibarat.

Miynet ju`da` tar ha`m qatal ma`nisinde ja`miyetke paydalı biypul miynet, belgili miynetti o`tew ushın emes, belgili o`nim ushın emes, aldı menen belgilengen ha`m nızamlastırıl`an normalar boyınsha islengen miynet emes, al erikli miynet

mug'dardan tıs miynet, sıylıq alıw ushın islenbegen, sıylıq retinde islenbegen miynet u'yrenshikli a'deti boyınsha ja'miyetlik paydalı ha'm sonsheli tu'rde ulıwma ma'pke miynetin' z-a'ru'rligin bilip islengen miynet, saw organizmnin' talapları sıyaqlı miynet bolıp esaplanadı.

Orta mekteptegi miynet ta'rbiyasının' ha'm oqıtıwdın' maqseti adamlardı miynet su'yiwshilikke onı hu'rmetlewge u'yretiw oqıwshılardı ha'zirgi sanaat ha'm awıl xojalıq o'ndiris, qurılısta xızmet etiw tiykarları menen tanıstırıw, oqıw barısında ha'm ja'miyetlik paydalı jumıslarda miynet ta'jiriybelerin ha'm bilimlerin qa'liplestiriw ka'sipti sanalı tu'rde tan'lawg'a eristiriw ha'm da'slepki ka'sip tayarlıg'ın alıw bolıp esaplanadı.

Miynet ta'rbiyasının' ulıwma maqseti – oqıwshılarda miynetke qatnastı payda etiw ma'selesini bolıp esaplanadı, og'an tiykarlana otırıp onı to'mendegishe baslı wazıypalarg'a bo'liw mu'mkin. Mektep oqıwshılarının ja'miyet paydası ushın miynetin' za'ru'rli ekenligine isenishlikti qa'liplestiriw, sebebi miynet ja'miyet ha'm onın' ha'r bir ag'zasının' abadan turmısının' tiykari bolıp esaplanadı.

Oqıwshılarda ja'ma'a'tlik miynet xızmetin iske asırıwda a'hmiyetli bog'lan ustamlı morallıq ha'm erk qa'siyetlerin ta'rbiyalaw; Oqıwshılardı ha'zirgi zaman o'ndirisine qatnasıw ushın ko'rnekli bolg'an ulıwma bilimler sisteması menen, arnawlı miynet uqıplılıqları ha'm ta'jiriybeleri menen qurallandıırıw; Oqıwshılarg'a ka'sip tan'lawda sanalı tu'rde keleshek ka'sibine anıq bag'darlanıwına ja'rdemlesiw; Miynet ma'deniyattın' tiykarların oqıwshılarg'a ekonomikalıq ta'rbiya beriw, oqıwshılardıń miynet ta'rbiyası ma'seleleri menen tiykarg'ı maqsettin' sa'ykesliginde onın' mazmunı da anıqlanadı.

Jaslardı ha`r ta`repleme miynetke bag`darlawda, miynetke su`yispenshiligin arttırwda ma`mleketimizdegi baslı bag`darlardan Prezidentimiz ta`repinen shıg`arılǵ`an nızam ha`m qararlar, erisken ullı jetiskenliklerimizden biri G`a`rezsizligimiz ha`m onnan son`g`ı da`wirdegi o`zgerislerdin` de ornı o`z aldına.

Mektep oqıwshıların ha`r ta`repleme jetik insanlar etip ta`rbiyalawda milliy ta`rbiyanın` quramalı bo`leklerinen biri bolǵ`an miynet ta`rbiyasının` a`hmiyeti ullı. Bul boyınsha birinshi Prezidentimiz I.Karimov basshılıǵ`ında 1997-jılı 29-avgustta Oliy Majlis ta`repinen «Kadrlar tayarlawdın` milliy da`stu`ri» ha`m «Bilimlendiriw haqqındag`ı Nızam» mektep oqıwshılarına miynet ta`rbiyası haqqındag`ı en` da`slepki tu`siniklerdi beriwde og`ada salmaqlı.

Bul haqqında birinshi Prezidentimiz I.Karimov «O`sip kiyatırǵ`an a`wladtın` ta`g`dirine hesh kim biyparıq qaray almaydı. Bunda jaslardı oqıtıw ha`m ta`rbiyalaw, G`a`rezsiz ma`mleketimizdin` jetik qa`nigeleri bolıwg`a qayg`ırıw ha`r birimizdin` wazıypamız. Jaslardı ta`rbiyalawda ma`mleket imkaniyatı bolǵ`an ha`mme na`rseni qıladı, hesh na`rseni ayamaydı».

Demek, mektep oqıwshılarının` ha`r ta`repleme ta`rbiyalanıwına ma`mleketimiz ta`repinen de dıqqat itibar ku`shli. Ha`r qanday baxıttın` negizi – miynet. Jas a`wlad miynet ta`rbiyası arqalı miynet adamlarına bolǵ`an su`yispenshiliklerin arttıradı. A`lbette miynet ta`rbiyasın alg`an adam jalqawlarg`a jek ko`riwshilik penen qaraydı. Onda balalar haram tamaq, jatıp isherlerge, birewdin` esabınan ku`n keshiriwshilerge qarsı gu`rese alıwı so`zsiz.

Xalqımız a`del-a`zelden miynet su`ygish xalıq bolıp olar turmısının` qıyınshılıg`ın, la`zzetin ten` ko`rip kiyatır. Olar o`z perzentlerine baxıtqa erisiw tek miynet arqalı bolatug`ının uqtırıwg`a ha`reket etedi. «En`bek etsen` emersen`», «Adamnın` qolı gu`l», «Miynetin` ko`zin tapqan, baxıttın` o`zin tabadı» – dep na`siyatlap baradı.

Ulıwma bilim beretug`ın orta mekteplerde jaslarg`a miynet ta`rbiyasın beriwde klasstan tıs alıp barılatug`ın ta`rbiyalıq jumıslardıń tu`rleri og`ada ko`p. Bunday ta`rbiyalıq jumıslarg`a a`sirese mektep oqıwshıları og`ada qızıqqısh keledi. Olar to`mendegilerden ibarat:

- qızıqlı kesheler;
- jarıslar;
- ko`rgizbeler;
- seyiller;
- sayaxatlar;
- miynet aldın`g`ıları menen ushırasıwlar.

Bunday ta`rbiyalıq jumıslardıń alıp barılıwında a`sirese miynet aldın`g`ıları menen ushırasıwlardıń o`tkeriliwi, jol-jobası, metodikalıq bag`darları boyınsha arnawlı metodikalıq qollanbalardıń jeterli da`rejede bolmawı, ilimpazlar ta`repinen klasstan tıs islerdin` u`lgi bag`darlamaların islep, onı mektep oqıtıwshılarına u`lgi sıpatında usınılmawı ha`m g`alaba xabar qurallarına jiyi-jiyi sa`wlelenbewi so`zimizdin` da`lili bolıp tabıladı. Bul ma`selenin` kem izertlengenligin esapqa alıp biz bakalavr qa`nigelik pitkeriw jumısı mazmunında usı ma`selelerdi ja`riyalawdı o`z aldımızg`a maqset etip qoydıq.

Jumıstın` maqseti: Miynet alding`ıları menen ushırasıwlar o`tkeriw arqalı mektep oqıwshıların miynetke ta`rbiyalaw jolların, usılların u`yreniw.

Jumistin` wazıypaları: Miynet alding`ilari menen ushrasiwlar o`tkeriw arqali mektep oqiwshilarin miynetke ta`rbiyalaw boyinsha tiyisli a`debiyatlardi u`yreniw, miynet alding`ilari menen ushrasiwlar o`tkeriw arqali mektep oqiwshilarin miynetke ta`rbiyalawdin` pedagogikalıq a`hmiyetin izertlew, mektep pedaogog xizmetkerlerine pedagogikalıq ma`sla`ha`tler, ken`esler islep shig`iw.

Izertlew ob`ekti: Miynet alding`ilari menen ushrasiwlar o`tkeriw arqali mektep oqiwshilarin miynetke ta`rbiyalaw barisi.

Izertlew usılları: Miynet alding`ilari menen ushrasiwlar o`tkeriw arqali mektep oqiwshilarin miynetke ta`rbiyalaw boyinsha a`debiyatlar u`yreniw, a`ding`i ta`jriybeler menen tanisiw ha`m olardi salistira otirip uliwmalastiriw.

Jumis du`zilisi: Jumis kirisiwden baslanip u`lken eki bap, ha`r bir bap eki paragroftan ibarat bolip, jumistin` son`ında juwmaqlaw ha`m paydalang`an a`debiyatlar diziminen ibarat.

I-BAP. MIYNET ALDING'ILARI MENEN USHIRASIWLAR O'TKERIW ARQALI MEKTEP OQIWSHILARIN MIYNETKE TA'RBIYALAWDIN' PEDAGOGIKALIQ A'HMIYETI.

I.1 Miynet alding'ilari menen ushrasiwlar o'tkeriw arqali mektep oqiwshilarin miynetke ta'rbiyalawdin' sha'rt- sharayatlari.

Miynet ta'rbiyası o'sip baratırǵ'an jas a'wladtı milliy ruwxta ta'rbiyalaw barısında en' tiykarg'ı oraylıq orınlardıń birin iyeleydi. Xalıq Bilimlendiriw wa'zirliginin' ja'miyetke paydası o'ndirislik miynetlerin sho'lkemlestiriw tuwralı qararında mekteptin' ha'zirgi basqishtag'ı tiykarg'ı ma'selelerinin' biri miynet ta'rbiyasının' ha'm oqıtıwdın' sapasın arttıruw, olardı o'zlerinshe jasawǵ'a a'meliy ha'm morallıq-psixologiyalıq jaqtan turmısqa tayarlaw, oqıwshılarda miynetke sanalı talapshan'lıqtı qa'liplestiriw ma'seleleri ko'rsetilgen. Ha'zirgi o'ndiris jag'dayları oqıwshılardıń bilimi menen miynet ta'rbiyasının' sa'ykes bolıwın talap etedi. Pitiriwshiler mektepten son' o'ndiristin' barlıq sistemasında jen'il bag'dar alıp ketiwi ha'm bolıp atırǵ'an o'ndirislerge tez qa'liplese alıwı kerek. Miynet ta'rbiyasına jeke adamdı ta'rbiyalawdıń a'hmiyetli faktori sıpatında ha'm xalıq xojalıǵının' miynet o'nimlerine bolǵ'an talabın qanaatlandırıwshı ortalıq retinde qarap o'tiw orınlı. Durıs qoyılǵ'an miynet ta'rbiyası oqıtıw ha'm ka'sipke bag'darlaw mektep oqıwshılarının' ja'miyetke paydası o'ndirisli jumıslarg'a qatnasıwı – oqıwda, shaxs bolıp qa'liplesiwinde a'dep-ikramlı ha'm jeke qa'siyetlerdin'

payda bolıwında, fizikalıq o'siwinde almastırıp bolmaytug'ın faktorlar bolıp esaplanadı.

Miyнет ja'miyettin' materiallıq ha'm ruwxıy baylıqlarının' tiykarı esaplanadı. Miyнет xızmet protsessinde adam tek g'ana ta'biyattı o'zgeritip qoymastan o'zi de o'zgeredi. Miyнет xızmeti jeke adamnın' minez-qulqın payda etip ha'm o'zgeritip otıradı, onın' ja'miyetke, ta'biyatqa bolg'an ko'z-qarasların o'zgeritedi. Miyнет adamnın' aqıl uqıplılıg'ına da ta'sir etedi, miynet xızmetinde g'ana insan o'zin ko'rsete aladı, uqıplılıg'ın o'siredi ha'm arttıradı. Miyнет rawajlanıwında adamnın' minez-qulıq qatnasıqları o'zgeredi, onın' fizikalıq rawajlanıwı a'melge asadı, miynetke u'yreniwi ha'm ta'jiriybeleri artadı. Biraq ha'mme miynet shaxstı ha'r ta'repleme turmısqa tayarlawdın' faktarı bola almaydı. Adamg'a sheshiwshi ha'm ta'rbiyalawshı ta'sir ko'rsetetug'ın miynet bul adamdı ma'jbu'rlewden azat bolıwı tiyis. Eger adam ma'jbu'riy miynet etse, bul protsess onın' ruwxıy rawajlanıwın toqtatadı ha'm morallıq qanaatlandırıw sezimin pa'seytedi.

Mektep oqıwshılarına teoriyalıq bilim beriw menen bir qatarda tu`rlishe ta`rbiyalar beriledi: estetikalıq, Watan su`yiwshilik, dene ta`rbiyası, aqıl ta`rbiyası, ekonomikalıq ta`rbiya, insanıylıq ta`rbiyag`a ha`m sonın` menen qatar miynet ta`rbiyası bolıp esaplanadı. Bul wazıypanı a`melge asırıwda pedagog qa`nigelerdin` xızmetleri og`ada ayırıqsha.

O`sip kiyatırg`an jas a`wladtı turmısqa tayarlaw, olardı ja`miyetlik paydalı miynetke u`yretiw, milliy G`a`rezsizlik ideologiya printsiplerin o`zlerinde beyimlestiriw ha`m shaxs sıpatında qa`liplestiriw ha`r bir pedagogtın` a`hmiyetli wazıypalarınan biri bolıp esaplanadı.

Miynet ja`miyettegi materiallıq ha`m ruwhıy baylıqlardıń tiykarg`ı deregi, adamnıń abıroy-itibarınıń baslı o`lshemi, onıń a`diwli miyneti ha`r ta`repleme ha`m garmonikalıq tu`rde rawajlang`an jeke adamdı qa`liplestiriwdin` negizi boladı. Miynet ta`rbiyası ma`seleleri «Mektepke shekemgi ta`rbiya kontseptsiyası» ha`m «Xalıq bilimlendiriw haqqındag`ı Nızam»da da ayrıqsha atap o`tilgen.

Ba`rinen de burın aqıl, a`dep-ikramlılıq, estetikalıq, dene ta`rbiyasında oqıwshılar miynetinin` rolin ha`m a`hmiyetin arttırıw za`ru`r. Usıg`an baylanıslı oqıtıwshılar tek ha`zirgi pedagoglar ha`m psixologlardın` miynetlerin g`ana emes, al xalıqtın` ulıwma ruwhıy ma`deniyatınıń ajıralmas bo`legin quraytug`ın xalıq pedagogikasınan ken` paydalanıwı tiyis. O`ytkeni, miynetke ta`rbiyalawdıń en` jaqsı da`stu`rleri bir a`wladtan ekinshi a`wladqa miyras etip qaldırılıp kelmekte.

Xalıq miynetti ta`biyattın` adamg`a bergen og`ada bahalı sıylıg`ı dep tu`sinip g`ana qalmastan, al belgili da`rejede onıń ruwxlandırıwshı ha`reketlerin og`ada ko`terin`ki da`rejede tu`sinedi.

Mektep oqıwshılarına miynet ta`rbiyasın beriwde:

1. Adamlar turmısında miynettin` roli haqqında bilimlerde teren`lestiriw, miynettin` za`ru`rligin tu`siniw;
2. Haq kewillik penen miynetke qatnasıw, ha`r qanday jumıstı o`z waqtında orınlawg`a umtılıw;
3. Juwapkershilikti seziw, miynetke do`retiwshilik penen qatnas jasaw;
4. Ja`ma`a`tte jumıs isley alıw, joldaslıq o`z-ara ja`rdem beriw, ja`ma`a`t islerinin` na`tiyjeliligine jan ku`ydiriw;

5. O`z jumislarning jobalastirishga alish, is-harakatlarini duris bag`darlash, jumistinning ulushiga boysinish, aniq ham dalil islewdi u`yrenish;

6. Ulushga miynetke bolgan a`det ham konlikpelerin qaliplestirish, texnikaga bolgan qiziqishlilikning arttirish;

7. Adalatsizliqqa unamsiz qatnashga bolish, erinshelikke qarshi guresish.

Miynet tarbiyasi arqali oqishilarning a`dep-ikramlilik, moral`liq erk sifatlarini da qaliplesip baradi, demek biz bunda milliy ideologiyaliq belgilerdinning korinishlerin korishimiz mumkin.

Miynet tarbiyasi barisi dawaminda oqishilarda mektep bilimi menen bayitish barish, olarning oylashin, bilishga bolgan qiziqishlilikning, uqiplilikning arttirish barish zarur. Klasstan tashqari waqitlari balalarga jamiyetlik miynetke qatnash imkaniyatlarini yaratish barish, olarga jam`a`at`tegi miynetning a`hmiyetini tushindirish, ulkenler miynetini menen tanitirish, olarning ertengini kuni hesh qiyinshilik sezibey jamiyet ag`zasiga aylinish ham jam`a`at`ke tez u`yrenish ketiwine jar`dem beredi. Sonning menen birge balalar jamiyettegi o`z ornini duris seze alatugin boladi.

Mektep oqishilarida beyimlesish ham onini rawajlandirish bekkem miynet xizmetine tashir koresedi. Sonning menen birge ertengini kuni olarning qanday qaniygelikke iye bolishin da belgilep berishi mumkin.

Miynet tarbiyasini beriwde miynet aldindig`ilari menen ushurasilwlar o`tkeriwde mektep oqishilarning jas o`zgesheliklerin esapqa alishdi umitpawimiz kerek. Sebebi miynet tarbiyasi ameliy turde berilish bariladi ham miynet balalardi shaxs sifatinda sotsialliq jetilishinin de tezlestiredi.

Miynetke ta`rbiyalawda ha`r qanday pedagog zamanago`y usıllardan paydalanıp qoymastan, al xalıq pedagogikası u`lgileri arqalı da ta`sir etip barıw za`ru`r. Mısalı bul haqqında A`.Ta`jimuratov: «Qaraqalpaq xalıq pedagogikası miynetinde jaslardı miynetke u`yretiw ma`selesi tiykarınan diyxansılıq, mal-sharwashılıq, an`shılıq, balıqshılıq ka`sipleri ha`m sawdasatıq usag`an xojalıq tarawların o`z ishine aladı. Bulardın` qayqaysısında turmıs tirishiliginin` ajıralmas bo`legi» – dep qaraydı.

Xarakterli bir jag`day: ulıwma Orta Aziya xalıqlarının` awızeki a`debiyatı sıyaqlı qaraqalpaq xalqının` awızeki do`retiwshiliginde de jalqaw, qosjaqqas, pa`msiz, biyparwa adamlar sıpatında su`wretlengen unamsız obrazlar, a`dette: bay, ulama, sawdager ha`m saray ma`nsapdarlarının` balaları bolıp shıg`adı. Kerisinshe, diyxan, o`nerment, sharwa miynetkeshlerinin` perzentleri bolsa aqıllı, ziyrek, miynet su`yer ha`m istin` Kozin biletug`ın adamlar bolıp sa`wlelenedi»¹.

Demek o`ner biletug`ın ha`m belgili ka`sipti iyelegen adam o`z miynetinin` arqasında ju`zi jarıq boladı, hadal miynet etse, baxıtqa erisedi.

Psixologlardın` pikiri boyınsha mektep oqıwshılarının` miynetke bolg`an eki motivi anıqlang`an:

Birinshisi: oqıwshılardıń xızmeti, is-ha`reketinen kelip shıg`atugın motiv.

Ekinshisi: olardıń minez-qulqı, juwapkershiligi, miynetin` za`ru`rligi haqqındag`ı tu`siniginen kelip shıg`atug`ın motivler.²

Haqıyqatında da oqıwshılardıń o`zinde miynetke degen qızıg`ıwshılıq ha`m beyimlilik bolıwı kerek.

Miynet ta`rbiyası bul ko`p ta`repli ha`m quramalı protsess. Mektep oqıwshıların miynet su`yiwshilik ruwxında ta`rbiyalawda

¹ Ta`jimuratov A`. Qaraqalpaq xalıq pedagogikası. No`kis: Bilim, 1996, 38-bet.

bir neshe ta`sir etiwshi faktorlar bar. Mısalı: u`lkenlerdin` u`lgisi, oqıw xızmeti, do`gereklerge qatnasıwı, kitaplar oqıw, kinofil`mler ko`riw, ekskursiyalar ha`m ushırasıwlar t.b.

Miyнет su`yiwshilikke u`yretkenimizde balalardın` o`zi usı miynetke qatnasıwı kerek yamasa miynet haqqında ta`rbiyalıq mazmundag`ı turmısta bolg`an ha`diyselerden yamasa xalıq pedagogikasının` bay da`stu`rlerinen de xabardar bolıwı og`ada itibarg`a ha`m dıqqatqa iye ha`diyselerden dep bahalawg`a boladı. Mısalı: miynet aldın`g`ıları menen ushırasıwlardın` a`debiy bo`limlerinde miynet mazmunın jaratıp beriwshi naqıl-maqallar jarısın, «Miyнет baxıt – keltiredi» t.b. ra`wiyatlardan saxnalıq ko`rinisler, erteklerden ko`rinisler ha`m t.b. mazmunda ele de sho`lkemleskenlik belsendilik penen o`tkeriwge boladı. Bunday keshelerde a`sirese oqıwshılardı bir neshe toparg`a bo`lip naqıl-maqal aytıp jarıstırıwg`a da boladı.

Bul haqqında pedagog-alımlardan:³

«Xalıq arasında en` ko`p taralg`anları miynet su`ygishlik haqqındag`ı naqıl-maqallar. Miyнет temasına arnalg`an naqıl-maqallar ha`r bir adamnın` ayanbay miynet etip, xalıqqa xızmet ko`rsetiw ideyası birinshi orıng`a qoyıladı. Miyнет penen tabılg`an du`n`ya biybaha qunlı, miynet penen tabılg`an nan mazalı ha`m jug`ımlı boladı dep na`siyatlanadı. Mısalı: «Adam miyneti menen bahalanadı», «Ha`reketke – bereket», «Miyнетin kim ko`rse, ra`ha`tin de sol ko`rsin», «Islesen` – tislersen`», «Miyнет tu`bi ra`ha`t» degen sıyaqlı naqıl-maqallar usı du`rkimdegi naqıl-maqallardan esaplanadı».

Al mekteplerde miynet aldın`g`ıları menen ushırasıwda usı mazmundag`ı naqıllardan o`nimli paydalanıw za`ru`r. Onda

² Glushenko A.G. Trudovoe vospitanie mladshix shkol`nikov vo vneklassnoy rabote. Moskva, 1985, str 9.

oqıwshı ha`m **birinshiden**: ushırasıwdan belgili ta`rbiyalıq u`lgi alsa, **ekinshiden**: naqıl-maqallar mazmunınan o`rnek aladı.

Mektep oqıwshıların miynetke ta`rbiyalawda miynet aldın`g`ıları menen ushırasıw o`tkeriw – bul klasstan ha`m mektepten tısqarı jumıslardıń tu`rlerine kiredi. Ha`zirgi waqıtlarda mektepten ha`m klasstan tısqarı jumıslar mektep o`mirinde oqıwdan Kesh bolmag`an en` a`hmiyetli, en` aktual` mashqalalardan bolıp esaplanadı. O`ytkeni, ha`zirgi zaman mekteplerinin` V-IX klasslarında o`tkeriletug`ın mektepten ha`m klasstan tısqarı jumıslardıń ulıwma oqıwshılardıń mektepte ilimiy bilim ha`m ha`r ta`repleme ta`rbiya alıwın rawajlandırıw ma`selelerinde klasstag`ı o`tkeriletug`ın jumıslardıń a`hmiyetliliginen hesh qanday kem bolmaydı. Mekteptegi oqıwshılar menen mektepten ha`m klasstan tısqarı o`tkeriletug`ın barlıq jumıslar tikkeley pedagog qa`nigelerdin` basshılıg`ında alıp barıladı.

Belgili metodist ilimpaz A`.Paxratdinov⁴ bul haqkında:

1. Klasstan tıs o`tkeriletug`ın oqıw jumısları.
2. Qaraqalpaq a`debiyatınan o`tkeriletug`ın ha`r qıylı a`debiy do`gereklerdin` jumısları.
3. Ha`r qıylı mazmunda o`tkeriletug`ın konferentsiyalar.
4. Mektep kesheleri, ertelikleri, ushırasıwlar.
5. Mektep ta`repien oqıwshılar ushın sho`lkemlestiriletug`ın ha`r qıylı ekskursiyalar.
6. Diywalı gazeta, jurnal ha`m t.b.

Bulardıń barlıg`ı mektepten, klasstan tısqarı o`tkeriletug`ın jumıslar bolg`anı menen ol klassta o`tkeriletug`ın ta`rbiyalıq jumıslardıń bo`linbes bo`legi bolıp esaplanadı.

Mektep oqıwshıların ha`r tu`rli klasstan tıs ta`rbiyalıq jumıslar arqalı sonın` ishinde miynet aldın`g`ıları menen ushırasıwlar arqalı ta`rbiyalaw – ko`p g`ana jetiskenliklerdin` na`tiyjesi dep bahalawımızg`a boladı. Sebebi jaslıg`ınan miynet etiwge ha`m miynet su`yiwshilik sezimleri menen ta`rbiyalanıw o`sken oqıwshı ol – erten`gi ku`n elimizdin`, G`a`rezsiz ma`mleketimizdin` keleshegi, jetik shaxsı. Sonlıqtan mekteplerde miynet ta`rbiyasın qa`liplestiriwde miynet aldın`g`ıları menen ushırasıwlar o`tkeriwdin` tutqan ornı ayırıqsha. Bul ushırasıwlar balalar yadında uzaq saqlanıw kaladı ha`m olarg`a belgili da`rejede ta`rbiyalıq ta`repten ta`sirlilik ku`shine iye boladı.

¹ Paxratdinov A`. Qaraqalpaq a`debiyatın oqıtıw metoikası. No`kis: Bilim, 1992, 272-bet.

I.2 Mektep oqıwshıların miynetke ta'rbiyalawdın' pedagogikalıq a'hmiyeti.

Mektepte oqıwshılardı miynetke ta'rbiyalaw bir maqsetke bag'darlang'an ha'm sistemalı xarakterge iye. Ha'zirgi waqıtta mektepte oqıwshılardıń miynet ta'rbiyası bir qatar quramalastı. Ol o'z ishine oqıw miynetine juwapkershilikli qatnastı qa'liplestiriw mektep sabaqların ha'm ulıwma miynet tayarlıg'ın u'yreniw barısında ulıwma bilim ha'm uqıplılıq tiykarın iyelew, miynetke u'yretiw, ja'miyetlik paydalı, o'nimli miynet, klasstan tıs jumıslardı o'z ishine aladı.

Oqıwshılardıń paydalı miynetke qatnasıwına unamlı ta'sir jasaydı olardı keleshekkegi miynet xızmetine tayarlaytug'ın jaqsı ortalıq bolıp esaplanadı. Oqıwshılardıń miynet ta'rbiyasına mug'allimnin' oqıwlıqlar tiyisli a'debiyatlar, kompyuterli texnikalar menen islese alıwg'a u'yretip barıwı og'ada a'hmiyetli. Oqıw miynetini protsessinde aqıl miynetinin' ma'deniyatı islenip shıg'ıladı, joldaslıq haq kewillik, ta'rtpılık, sho'lkemleskenlik qa'siyetleri payda boladı, bulardıń ba'ri de miynet ta'rbiyasın paydalı tu'rde sheshiwge ta'sir etedi.

Ha'zirgi mekteplerde miynetke u'yretiw oqıwshılardıń o'ndirislik miynetini menen tıg'ız baylanıslı. Miynetke u'yretiw oqıw pa'ni sıpatında mektep oqıwshılardıń sabaq sıpatında o'tiledi ha'm olardıń miynetke tayarlıg'ının' bir bo'legi bolıp esaplanadı. Miynetke u'yretiw boyınsha oqıw programmalarınin' mazmunı mektep oqıwshıları arasında izbe-izlik printsipi boyınsha du'zilgen. Mektep miynetke u'yretiw boyınsha bag'darlamalardıń ha'r qıylı variantlarınan orta mektepler ushın jergilikli jag'daylar

ha'm o'ndirislik ortalıq penen ta'miyinlenetug'ın en' qolaylısın tan'lap alıw mu'mkinshiligine iye.

Mekteptin' o'ndirislik ja'ma'a'tin, shan'araqlardın' ha'm ja'miyetshiliktin' miynetke u'yretiw ha'm oqıwshılardı ta'rbiyalaw boyınsha birliktegi jumısların ko'rsetetug'ın jan'a bag'darlamalardı islep shıg'arıw ko'zde tutılǵ'an. Bul ushın miynet tayarlıǵ'ı degennin' mazmunında o'ndirislik miynetke ha'm ka'sip tan'lawǵ'a tayarlıqtı payda etetug'ın uqıp ha'm ta'jiriybelerdin' biliminin' bir sistemasın tu'siniw kerek. U'yretiwdin' o'ndirislik miynet penen biriktiriliwi to'mengi klasslardan baslap ku'ndelikli sho'lkemleskenlik penen oqıwshılardın' jasına sa'ykes alıp barılsa, ja'miyetlik paydalı miynet, nag'ız miynet ja'miyetke za'ru'rli miynet bolıp esaplanadı.

Mektep oqıwshıları turmısta kerekli bolǵ'an ha'r qıylı materiallar menen qol jumıslarının' a'piwayı usılların u'yrenedi, awıl xojalıq o'simliklerin o'siriw, oqıw-ko'rgizbe quralların remontlaw, oyınshıqlar tayarlaw mektep balalar baqshası, u'yleri ushın ha'r qıylı paydalı na'rseler islewge u'yretiledi.

Orta mekteplerde oqıwshılar tiykarg'ı ulıwma miynet tayarlıǵ'ın aladı, metalldı, ag'ashtı islew boyınsha a'meliy bilimler, elektrotexnikalıq, metalldı u'yreniwdin' grafikanın' tiykarları menen tanısadı, xalıq xojalıǵ'ının' baslı tarawları jo'ninde tu'sinik aladı. Oqıwshılar ka'rxanalardın' sonday-aq mekteplerdin' buyırtpaları boyınsha onsha quramalı emes na'rselerdi sog'ıp tayarlaydı. VIII klastan baslap oqıwshılar mektepler aralıq oqıw o'ndirislik kombinatlarında oqıw tsexları ha'm mektep qaptalı qıytaqlarında a'meliy ko'nlikpeler hasıl qıladı.

Ulıwma bilim beretug'ın orta mekteplerde miynetke u'yretiw mektepler aralıq oqıw-o'ndirislik kombinatlarında, oqıw tsexlarında sonday-aq kerekli bolg'an ka'sipler esabında sol aymaqlardıń jumıs orınlarında massalıq ka'sip alıw sho'lkemlestiriledi.

Ja'miyetlik paydalı miynet Mekteplerdin' ha'zirgi rawajlanıw basqıshında miynettin' bul tu'rine ayrıqsha dıqqat awdarılmaqta. Ja'miyetlik paydalı miynet – bul bir maqsetke bag'darlang'an, jobalastırılǵ'an, sanalı, erkin xızmet bolıp esaplanadı. Bul ja'miyetlik a'hmiyetliligi anıq bilingen miynet sanaladı. Arnawlı bag'darlamalarg'a muwapıq minnetli tu'rde iske asırılatusug'ın bul ja'miyetlik paydalı miynet oqıwshılar menen klasstan tıs jumıslar protsessinde de sho'lkemlestiriledi.

Ja'miyetlik paydalı miynet ha'r qıylı usıllarda mektep oqıwshıları ja'ma'a'ti xızmeti do'gereginde, klassta kamalat jaslar ja'miyetlik sho'lkemleri arqalı o'tkeriledi. Ja'miyetlik paydalı miynettin' izbe-izlik barısında oqıwshılardı minez-qulq, juwapkershilik, ja'miyetlik menshikke ıqtıyarlı ko'z-qaras, do'retiwshilik, belsendilik ha'm o'z betinshelik qa'siyetleri ku'shli rawajlanadı.

Ja'miyetlik paydalı miynettin' ayrıqsha baslı belgisi sonda, ol tek miynet jumısı emes, al miynet xızmeti waqtında ha'r bir qatnasıwshının' do'gerektegi adamlar, mektep, basshılıq etiwshi sho'lkemler jo'ninde g'amxorlıq ko'rinetug'ın miynet bolıp esaplanadı. Xalıq Bilimlendiriw wa'zirliginin' ulıwma bilim beretug'ın mekteplerde oqıwshılardıń paydalı miynetin sho'lkemlestiriw haqqındag'ı ko'rsetpelerinde o'z-o'zine xızmet etiw mektep ushın jumıslar o'ndirislik miynetke qatnasıw,

ta'biyatti qorg'aw, abadanlastırıw jumısları ekinshi da'rejeli shiyki zatlardı jıynaw sıyaqlı jumıs tu'rleri ko'rsetilgen.

Ja'miyetlik paydalı miynetti sho'lkemlestiriw tu'rleri ha'r qıylı bolıwı mu'mkin. Mekteplerde ja'ma'a'tlik ja'miyetlik jumıslardıń belgili sistemaları qa'liplesti: quslar ku'ni, tog'ay ha'm bag'lar ku'ni, zu'ra'a't bayramı, shembilikler t.b. Ja'miyetlik paydalı jumıslarg'a balalardı ha'r qıylı mektep do'gerekleri arqalı tartadı. Mug'allimler balalarg'a olardıń ata-analarının' jumısları menen tanıstıradı. O'ndiris aldın'g'ıları haqqında aytıp beredi. Bulardıń ishinde kolxozlardın' atızlarına, sharwashılıq xojalıqlarına jasal'g'an sayaxatlar bahası ja'rdem beredi. Bunday sayaxatlar u'lkenlerdin' miynet orınlarına, balalardıń qatnasıwında o'tkeriledi.

Ha'r qıylı ja'miyetlik paydalı miynet barısında balalardıń aqıl, minez-qulıq, estetikalıq ha'm fizikalıq qatnasları rawajlanadı. Baslawısh klasslardan baslap balalar miynet jumıslarının' qatnasıwshıları g'ana emes, al mug'allimnin' ha'm ja'miyetlik sho'lkemlerdin' belsendi ja'rdemshisi de boladı. Ja'miyetlik paydalı miynet sistemalasqan bolıwı kerek. Bul isti tan'law boyınsha g'ana emes, ol ja'miyetlik paydalı miynettin' paydalı miynettin' mazmunı, ornı, sho'lkemlestiriwge ha'm orınlawg'a juwapkerli adamlardı anıqlaw tiyis.

Ja'miyetlik paydalı miynet sanitariyalıq-gigienalıq normalardı ha'm texnika qa'wipsizligi qa'delerin saqlaw menen o'tkeriledi. Ja'miyetlik paydalı miynettin' a'piwayı ha'm jen'il tu'ri o'z-o'zine xızmet etiw bolıp esaplanadı.

O'z-o'zine xızmet etiw boyınsha miynet u'y ha'm mektep jumısları bolıp bo'linedi. Ja'miyetlik paydalı miynettin' bul tu'rine mektep sistemasında og'ada u'lken dıqqat awdarıl'g'an.

Barlıq oqıwshılar gıgıena ha'm den sawlıqtı saqlaw normaların, talapların saqlaw menen klass ha'm bo'lmelerdi tazalawg'a qatnasıwı kerek, mektep ha'wlısinin', sport maydanshalarınin' ha'm t.b. orınlardıń tazalıg'ına ha'm abadanlıg'ına dıqqat bo'liwleri kerek. Ata-analar shan'araqta balalar miynetin – u'ylerde ta'rtipti saqlawda, awqat tayarlawda, Kir juwıw ha'm kiyimlerin tıgıw, jamap alıwda turmısta kerekli a'sbaplardan ha'm u'y-ruzıgershiligindegi zatlardı on'lap alıw'g'a bag'darlap sho'lkemlestiredi.

Pedagogıka iliminin' balalardıń u'ydegi ta'rbiyası boyınsha ta'jiriybeler ko'rsetkenindey-aq balalardıń miynet ta'rbiyası shan'araqqa baylanıslı boladı. O'zine o'zi xızmet etiw boyınsha oqıwshılardıń shan'araqtag'ı minnetli jumısları o'zine, sonday-aq kishkene ini-qarındasları, ata-anaları ha'm shan'araqtın' basqa da ag'zalarına xızmet etiw menen dawam etip barıw mu'mkin.

Shan'araqlarda balalar kimgе ayırıqsha ja'rdem kerek bolsa, sog'an ja'rdemlesiwge ta'rbiyalanadı. Shan'araqtın' ha'r bir ag'zası shan'araqtın' ulıwma jumıslarına qatnasatug'ın bolsa g'ana sol shan'araq bekkem awızbirshilikte bola aladı. Tek shan'araqtag'ı miynet g'ana balalardı ata-analarınin' miynetine hu'rmetli qatnasıqta bolıw'g'a, shan'araqtın' kishkene ag'zalarına g'amxorlıq etiwine tayarlaydı.

Eger balalar u'ylerinde o'z-o'zine hu'rmet etiwge, shan'araq ag'zalarına ja'rdem etiwge u'yrenen bolsa, mektepte mug'allimnin' o'z-o'zine xızmet etiw miynetin sho'lkemlestiriwi biraz jen'il bolalı. Mekteptegi o'z-o'zine xızmet u'ydegiden biraz ken' ko'lemde ha'm klass ja'ma'a'tine, mektepke, o'zine xızmet etiwge bag'darlanadı. Bul jumıslar oqıw quralların, mektep u'skenelerin remontlaw, klassta gu'ller o'sirip, og'an ta'rbiya

beriw, mektep ha'wლისin jasıl bag' etiw, balalar baqshalarında mektepke shekemgi balalar ushın oyınshıqlar jasaw, mektepte ha'm klassta gezekshi bolıwdan ibarat.

Basqa adamlarg'a xızmet etiwge baylanıslı jumıslardı oqıwshılar kamolat ja'miyetlik jaslar ha'reketi arqalı a'melge asıradı. Olar qartayg'an adamlarg'a, urıs qatnasıwshılarına ha'm olardıń shan'araqlarına urıs ha'm miynet mayıplarına ja'rdem beredi.

O'z-o'zine xızmet etiw barısında oqıwshılarda ja'ma'a'tshilik sezimlerinde ta'rbiyalanadı, sanitariya-gigienalıq ta'jiriybelerdin' tiykarı salınadı. Oqıwshılar o'z jasının' xojayını sıpatında birliktegi turmıs xızmetlerine sho'lkemlestiriwshiler sıpatında qatnasadı. Mug'allimler bala mektepke kelgen ku'nlerinen baslap onı ja'ma'a'ttin' o'mirine ha'm islerine aralastıradı.

Ja'ma'a'tlik xızmetke Balanı tartıwdın' en' a'piwayı tu'ri gezekshi bolıw. Gezekshi bolıw pedagogikalıq a'debiyatlarda ja'miyetlik paydalı miynettin' bir tu'ri dep esaplanadı ha'm oqıwshılar bul jerde klassta, mektepte ta'rtipti saqlawshılar bolg'anlıg'ı sebepli gezekshilikte mektep ha'm klasstı basqarıw elementleri de bar dep esaplanadı. Oqıwshılardı o'z-o'zine xızmet etiwge klassqa gezekshi bolıwg'a tartıwdı olarg'a o'z minnetlerin tu'sindiriw menen baslaw kerek ha'm kem-kemnen quramalastırıp barıw talap etiledi.

Mektep oqıwshılarının' ja'miyetlik paydalı miynetine qa'wenderlik etiw jumıslarında kiredi, bul jumıslar mekteptin' o'zinde ha'm mektepten tısqarı da o'tkeriledi. Balalar 1-klasstan baslap balalar baqshalarında qa'wenderlik jumısların baslaydı ha'm onı baslawısh klasslarda oqıw da'wirinde dawam etip baradı. Qa'wenderlik etiw jumısların oqıwshılarda g'amxorlıq, haq

kewillilik, miynet su'yiwshilik adamdı hu'rmetlew sezimlerin ta'rbiyalaydı.

Baslawısh klasslardag'ı ja'miyetlik paydalı jumıslar quramında balalardıń ja'miyetlik jumısları belgili orın tutadı. Oqıwshılar onı ha'r qıylı ja'miyetlik tapsırmalardı orınlaw arqalı iske asıradı. Ja'miyetlik tapsırmalardı orınlaw waqtında oqıwshılarda a'dep-ikramlıq tu'sinikleri bekkemlenedi, ja'miyetlik xızmetke talapshan'lıq qızıg'ıwshılıq a'detler ta'rbiyalanadı, bir maqsetke umtılıwshılıq o'sedi.

Birlesken ja'ma'a'tlik ku'sh salıwdı talap etetug'ın tapsırmalar u'lken ta'rbiyalıw ma'nige iye. Ja'miyetdik tapsırmalardıń xarakteri ha'm mazmunı balalardıń jas ayırmashılıqları menen anıqlanadı, jeke tapsırmalar ja'ma'a'tlik tapsırmalar menen baylanıstırıladı, ol belgili mu'ddetlerge beriledi.

II-BAP. MIYNET ALDING'ILARI MENEN USHIRASIWLAR O'TKERIW ARQALI MEKTEP OQIWSHILARIN MIYNETKE TA'RBIYALAWDIN' JOLLARI

II.1. Miynet alding'ilari menen ushrasiwlar o'tkeriw arqali mektep oqiwshilarin miynetke ta'rbiyalawdin' usillari.

Miynet ta`rbiyasının` maqsetin basshılıqqa alg`anımızda biz sharayatlardı, ondag`ı qıyınshılıqlardı da esapqa alamız. Miynetke oqıwshılardı bag`darlag`an ha`r qanday pedagog aldı burın balalardıń o`zlerin jaqsı biliwi kerek. miynet tapsırmaların oqıwshılar, eger de jası u`lkenler tapsırg`anda jaqsı qabıl etedi. Eger de oqıwshılardıń o`zleri ja`miyetlik paydalı miynetti tawıp u`lkenlerge usınıs etse, onda balalarda miynetke degen qızıg`ıwshılıq ja`ne de artadı ha`m miynet etiwden qorıqpaytug`ın unamlı pazıyletler qa`liplesip baradı. Sol sebepli oqıwshılardıń o`zlerinde inta bolsa g`ana, olar miynet tapsırmaların tolıq orınlaydı.

Mektep oqıwshıların miynetke ta`rbiyalawda miynet aldın`g`ıları menen ushırasıwlar o`tkeriwde, sonday-aq oqıwshılarg`a klasstan tısqarı miynet ta`rbiyasın beriwde biz ta`lim-ta`rbiya metodlarınan, olardıń basım ko`pshiliginen o`nimli paydalanamız.

Mısalı: gu`rrin`lesiw, test, baqlaw sorawları ha`m t.b.

Sonın` menen olarg`a o`z-o`zin tutıw yamasa minez-qulıq normalarınan da qa`deler tu`sindiriledi, tu`sinikleri qa`liplestiriledi, sezimleri rawajlanadı, o`z is-ha`reketine baha beriw uqıbı payda boladı ha`m bilimlerin a`meliyatta paydalanıwdı u`yrenedi. Miynet aldın`g`ıları menen tu`rli ko`rinis ha`m mazmundag`ı ushırasıwlar arqalı, olardıń

na`tiyjesinde ha`r qıylı shınıg`ıwlar, tapsırmalar arqalı balalarda miynet uqııbı qa`liplesedi ha`m miynetke degen qızıg`ıwshılıq artadı. Olardıń miyneti dawamında oqıwshılardı maqtap, xoshametlep barıw da kerek. Miynet ta`rbiyasınıń barlıq metodları, ta`rbiyalıq isler a`meliyatında kompleksli, birlikte qollanıladı.

Tu`sindiriw, u`yretiw, isendiriw, bahalaw, is birligi, so`z beriw – bul sananın` qa`liplesiw protsessinde de birlik bolıp esaplanadı.

Mektep oqıwshıların miynetke ta`rbiyalawda miynet aldın`g`ıları menen ushırasıwlar o`tkeriwde bizin`she pedagoglar ta`repinen to`mendegi maqset ha`m wazıypalarg`a tikkeley boysınıwı ha`m qadag`alap barıwı talap etiliwi kerek dep oylamaymız.

Birinshiden: ushırasıw o`tkeriletugın orındı tan`lawı kerek (ma`jilisler zalı, sport zalda, mektep aldındag`ı ashıq meydanda, eger kishigirim ushırasıw tu`rinde bolsa ruwxıy-ag`artıwshılıq xanası, kitapxana yamasa ken`irek klass xanaları tan`lap alınıwı kerek);

Ekinshiden: ushırasıw qaharmanı, yag`nıy mira`t etiletug`ın miymanlar anıqlanıwı;

U`shinshiden: ushırasıw o`tkeriletug`ın xananın` ha`r ta`repleme bezetiliwi, eger ilajı bolsa mektep do`gereklerinin` islerin yaki mektep turmısın sa`wlelendirip turıwshı stend yamasa basqa da ko`rgizbek qurallar, «Tiri ta`biyat mu`yeshi» t.b. sho`lkemlestiriliwi;

To`rtinshiden: ushırasıw miymanlarına aldın ala mira`tnamalar tayarlanıwı ha`m mu`ddetinen burın tarqatılıwı;

Besinshiden: ushırasıwdın` bag`darlaması islenip shıg`ılıwı;

Altınshıdan: sho`lkemlestiriwshi pedagoglarg`a ha`r birine o`zine tiyisli wazıypalardıń bo`listiriliwi:

- ku`tip alıw;
- ushırasıwdı alıp barıw;
- ushırasıw dawamında ta`rtip-intizamın` saqlanıwına qatan` itibar qaratıw;
- ushırasıwdın` ko`rkem a`debiy bo`liminin` wazıypaların retlestiriw;
- ushırasıw miymanlarına oqıwshılar ta`repinen estelik-sawg`alar tayarlanıwı;
- estelik-sawg`alardıń saltanatlı tu`rde tapsırılıwı;
- ushırasıw miymanların gu`zetip salıw ha`m t.b. islerden ibarat boladı.

Demek biz o`z ko`z-karaslarımızdan kelip shıqqan halda, en` da`slepki sho`lkemlestiriw, ushırasıwdı alıp barıw ha`m o`tkeriliw jumıslarında joqarıdag`ıday pedagogikalıq bag`darlardı ha`m jol jobanı usınamız.

Mektepler turmısında miynet aldın`g`ıları menen ushırasıwlar o`tkeriw en` aktual` ma`selelerden bolıp esaplanadı.

Mısalı paytaxtımızda ayırım mekteplerde ha`m mektepten tısqarı bilimlendiriw mekemelerinde ushırasıwlar menen birlikte utrennikler (ertelikler)de o`tkeriledi. Bunday ushırasıwlardı o`tkeriwdin` oqıwshılar ushın a`hmiyetliliği tariyxıy sa`nelerdi mektepte belgilep o`tiw g`ana emes, al oqıwshılardı ja`miyetlik o`mirde o`z o`mirinde belsendilikke u`yretiw de ko`p paydasın tiygizedi. Mektepte oqıwshılar menen o`tkerilgen kesheler ju`da` mazmunlı, ma`nisli, ma`deniyatlı, doslarg`a ta`sir eterliktey jag`daylarda o`tiwi sha`rt. Bunday ushırasıwlarg`a ko`binese mekteplerde qaraqalpaq tili ha`m a`debiyatı mug`allimleri, ruwxıy-ag`artıwshılıq isleri boyınsha xızmetker yamasa

mekteptin` ko`rkem-estetikalıq ken`esi basshısı ha`m ag`zaları basshılıq etedi. Mısalı, kesheni sho`lkemlestiriwshiler mektep jetekshileri keshelerdin` yamasa ushırasıwdın` bag`darlamasın, onın` bayanatların tayarlawı kerek. O`zlerinin` ushırasıwda oqıytug`ın qosıq, gu`rrin`lerin de jobalastırıwına boladı. Mısalı: mekteptin` yamasa mektepten tıs mekemelerdin` a`debiy do`gerekleri o`zlerinin` miynet haqqındag`ı spektaklleri, instsenirovkaları menen keledi. Al ko`rkem oqıw do`geregi bolsa, o`zlerinin` ko`rkem oqıg`ısh, ko`rkem so`ylep berip ag`zaları menen keledi. Bunday ushırasıwlarg`a muzıka ha`m qosıq kerek ekenligin de umıtpaw kerek. Mu`mkinshiligi bolg`anınsha bunday ushırasıwlarg`a ja`ne de saltanatlı tu`s beriwde O`zbekstan Respublikası ha`m Qaraqalpaqstan Respublikası ma`mleketlik gimnlerin atqarıw da og`ada maqsetke muwapıq is boladı. Bizin`she miynet aldın`g`ıları mira`t etilgen bunday ushırasıwlarda mekteptin` mug`allimleri bayanat isley beriwı sha`rt emes dep oylaymız. Sebebi miynetin` tu`p ma`nisin tu`sinip kete biliwge u`yretiwde bayanatshı sıpatında mekteptin` joqarı klass oqıwshıların da tan`lawg`a boladı.

Al kesheni basqarıp ju`riwshi wazıypasındag`ı adam bolsa ushırasıw miymanlarının` yag`nıy miynet aldın`g`ılarının` o`mir jolınan, o`mir bayanınan ha`m jetiskenlik, miynettegi tabısları haqqında qısqa tu`rde aytıp o`tiwi lazım.

Mekteptegi miynet aldın`g`ıları menen ushırasıwlarda oqıwshılardın` ku`shi menen ko`rgizbe sho`lkemlestiriwge de boladı. Ko`rgizbe oqıwshılardın` bilimin tastıyıqlawshı ha`m miynetke degen ko`z-qarasların, ha`wesin, qızıg`ıwshılıg`ın da teren`lestirerlik xarakterde bolıwı kerek.

Mektep oqıwshıları qatnasındag`ı miynet aldın`g`ıları menen ushırasıwlardı adamdı jalıqtırarlıq da`rejede yag`nıy

og`ada uzaqqa bir neshshe saatlap sozilmawı kerek. Belgili waqıt reglamenti saqlanıwı kerek. Sonday-aq oqıwshılar eger miynet aldın`g`ılarına ha`r qıylı qızıqlı mazmunlı sorawlar berse, onda keshe ele de ha`reketshen` ha`m janlı o`tken bolıp esaplanadı.

Mekteplerde miynet aldın`g`ıları menen ushırasıwlar o`tkeriwde sho`lkemlestiriwshiler ta`repinen mira`t etilip atırğ`an miymanlardın` tu`rli ka`sip iyeleri bolıwı ha`m o`z miyneti arqalı belgili jetiskenliklerge eriskenligi ha`m mektep oqıwshılarına ta`rbiyalıq u`lgi bolatug`ın ta`repleri dıqqatqa alıng`an bolıwı kerek.

Mısalı, biz pitkeriw qa`nigelik jumısımızda aldığ`a qoyg`an maqsetlerimizdi orınlaw barısında No`kis qalasındag`ı bir neshe mekteplerdegi ha`m oqıwshılardıń klasstan ha`m mektepten tıs waqıtların mazmunlı o`tkeriwge arnalğ`an orın Respublikalıq Oqıwshılar Sarayında, Til u`yreniw orayı Progresste, No`kis qalalıq Xalıq bilimlendiriw xızmetin metodikalıq ta`miyinlew ha`m sho`lkemlestiriw bo`limine qaralı №11, №12 orta mekteplerde sho`lkemlestirilgen miynet aldın`g`ıları menen tu`rli ka`siptegi insanlar menen ushırasıwlarg`a qatnastıq. Olardan:

2018-jılı 7-mart ku`ni №12 sanlı orta mektepte o`tkerilgen «Mehriyban – Ana» atamasındag`ı tu`rli ka`siptegi analar, miynet aldın`g`ıları menen ushırasıw keshesin atap o`tiwge boladı.

Ushırasıw keshede:

Tursıngu`l Qayıpnazarova – Qaraqalpaqstan xalıq artisti.

Du`ysenova Ulmeken – No`kis qalalıq notarial ken`sesi yuristi, ko`p jıllıq is ta`jiriybege iye.

Palwaniyazova Gu`listan – №1 qalalıq poliklinikanın` balalar shıpakeri.

Isakova Zuxra – jurnalist, «Jetkenshek» balalar ha`m jas o`spirimler gazetası xızmetkeri.

Olar o`z miynet joli eske tu`siriwlerin balalarg`a ku`lkili etip aytıp berdi. Aktrisa Tursingu`l Qayıpnazarova o`zinin` ka`siplik sheberligin Ernazar Alako`zdin` xalıq batırının` anası – Qumar ananın` monologin obrazg`a tu`sip aytıp bergende, pu`tkil zal tan`lanıp ketti. Al o`z gezeginde shıpaker, yurist ha`m jurnalist analar da o`z ka`sibindegi mashaqatlı miynetleri, usı juwapkershilikli miyneti ha`m ka`sibi arqasında el-jurtqa tanılğ`anlıg`ı ruwxıy jaqtan da, materiallıq jaqtan da jaqsı jasad atırğ`anlıg`ın, abıroy-ma`rtebesinin` hesh kimnen kem emesligin aytqanda oqıwshılar, mektep do`gereklerine katnayıtuğ`ın balalar da usı ka`sip iyelerine, olardıń ka`sibine degen su`yispenshilik ha`m qızıg`ıwshılıq payda boldı. Ushırasıw dawamında «Sorawjuwaplar» bo`liminde oqıwshılar miynet aldın`g`ılarına ha`r birinin` ka`sibine qaray to`mendegishe sorawlar berdi:

Artist Tursingu`l Qayıpnazarovag`a:

- Artistlik ka`sibi qıyın ba?
- Ma`rtebe, dan`q, pul menen o`lshene me yaki artist ma`rtebesin miynette dep tu`sinesiz be?
- Sizin` ka`sibin`izge ul-qızların`ız, aqlıqların`ız qızıg`a ma?
- Olardıń usı ka`sipti tan`lawına qarsı emessiz be? t.b.

Shıpaker Gu`listan Palwanıyazovag`a:

- «Miynet baxıt keltiredi» – degen so`z ras pa?
- Sizge o`z mashaqatlı miynetin`iz baxıt, quwanış berdi me?
- Zob keselligin kalay emlewge boladı?
- Siz ka`sibin`izdi o`zin`iz tan`ladın`ız ba yamasa basqalar ta`repinen tan`landı ma? ha`m t.b.

Yurist Du`ysenova Ulmekenge:

- Yuristlik ka`sip hayal adamg`a qıyın emes pe?

– Ul-qızların`ız usı ka`sipti tan`lawına Siz qalay qaraysız?
– Yurist bolıw ushın biz oqıwshılar nelerdi teren` biliwimiz kerek?

– Balalar o`z huqıqların jaqsı biliw ushın ne qılıwı kerek?

– Yurist hayal – kanday bolıwı kerek?

Jurnalist Isakova Zuxrag`a:

– Jurnalistlik ka`siptin` qızıqlı ha`m mashaqatlı ta`replerin aytıp berin`?

– O`z jumısın`ızdan, qara miynetten sharshag`an payıtların`ız boldı ma?

– Bul ka`sipti «biykarg`a tan`ladım» dep nalıg`an payıtların`ız boldı ma?

– Bizler, mısalı, men jurnalist bolıwım ushın neler menen shug`ıllanıwım, qaysı pa`nlerden teren`irek u`lgeriwim kerek dep oylaysız?

– Jurnalistlik ka`sip awır ma?

Miynet aldın`g`ıları o`zlerine berilgen sorawlarg`a o`z is ta`jiriybelerinen, o`mir jolınan, ka`sibinin` sırlı, mashaqatlı ta`replerinen oqıwshılarg`a qızıqlı etip so`ylep berdi. Mısalı jurnalist Isakova Zuxra oqıwshılardı birge islesiwge shaqırdı, eger jurnalistlik ka`sibine qızıg`ıwshılar bolsa oqıwshılardıń maqala ha`m qosıqların, belgili sa`nedegi shıg`armaların gazeta betinde shıg`arıwg`a jan-jaqlama ko`meklesiwdi wa`de etti. Ushırasıwdan son` Oqıwshılar sarayına sayaxat sho`lkemlestirildi. Miynet aldın`g`ılarına o`z gezeginde balalar qolınan do`retilgen, o`z qolları menen islengen do`retiwshilik miynetleri ko`rsetildi. Miymanlar oqıw xanalarında boldı, balalar menen gu`rrin`lesti, saraydın` muzeyinde boldı. Miymanlarg`a estelik sawg`a retinde oqıwshılar o`z qolları menen tikken oramallar ha`m gu`ller berdi. Ushırasıwdan ha`m sarayg`a

sayaxattan son` oqıwshılar tayarlag`an kontsert bag`darlaması ina`m etildi. Og`an mekteptin` «Aq tolkın» ayaq oyınshı qızlar toparı qatnastı. «Miyнет aldın`g`ıları» ushırasıw keshesinin` miymanlarına kontsert bag`darlamasınan son` bayram da`stu`rxanına mira`t etildi.

Oqıwshılar bul ushırasıwdan u`lken ta`sirler aldı. Olarda miynet su`yiwshilikke degen sezimlerin` qay da`rejede qa`lipleskenligin biliw maqsetinde, pitkeriw qa`nigelik jumıstın` maqseti ha`m wazıypaların basshılıqqa alıp, ayırım oqıwshılarg`a to`mendegishe anketa sorawların sho`lkemlestirdik:

– Ushırasıwdan qanday ta`sirler aldın`ız?

– Qaysı ka`sip iyesinin` juwapları unadı?

– «Miyнет baxıtqa jetkeredi» naqılına sen ne dep juwap beresen`?

– Adam miynet etpey de jasay beriwi mu`mkin be?

– Sen qanday ka`sip iyesi bolıwdı qa`leysen`?

Anketa juwapları na`tiyjesinde oqıwshılardın` juwaplarının` ayırımların mısalg`a keltirip o`temiz:

Yakupova Dilnaz (ingliz tili do`geregi oqıwshısı).

– Men bul ushırasıwdan ko`p ta`sirler aldım.

– Mag`an bul ka`sip iyelerinen Tursıngu`l apa Qayıpnazarovanın` mına pikiri qattı unadı. – «Adam hesh qanday miynetten qorıqpawı kerek». Kim miynetten qorıqpay onın` mashaqatlı jollarınan o`te alsa, sol g`ana haqıyqıy baxıtqa erisedi.

– Haqıyqatında da, menin` pikirimshe de miynet baxıtqa jetkeredi. Mısalı men usı ingliz tili do`geregine qatnaspastan burın eki awız so`zdi de inglizshelep ayta almaytug`ın edim, ha`zir miynetimnin` arqasında erkin so`yley alaman.

– Adam miynetsiz jasay alıwı mu`mkin. Eger ol adam ya mayıp, ya aqmaq, yamasa urı bolsa g`ana.

– Men usı ushırasıwdan qattı ta`sirlendim, keleshekte Tursıngu`l apaday aktrisa bolmaqshıman.

O`teeva Tazagu`l (Repetitor do`gereginin` ag`zası).

– Ushırasıw mag`an qattı unadı.

– Mag`an shıpaker apamız Palwaniyazova Gu`listan apanın` pikirleri unadı. Onın` «Miyнет etsen` – baxıt degen ullı ug`ımdı a`rman da etsen`, miynetsiz hesh waqıtta jetiskenlik, tabısqa erise almayсан`» – degen pikiri og`ada unadı.

– Menin` usı ushırasıwdan son` ka`sip tan`lawdag`ı pikirlerim o`zgerdi. Men de «balalar shıpakeri» bolsam deymen.

Yusupova Farida (su`wretlew o`neri do`geregi oqıwshısı).

– Mag`an barlıq ka`sip iyelerinin` miynet jolı haqqındag`ı gu`rrin`-a`n`gimeleri unadı. Men de sol apalarımızdın` pikirine qosılaman. Miynet etiwdi su`yiwshi miynetkesh hesh qashan jalıqpawı kerek. Mag`an a`sirese yurist apamızdın` pikirleri qattı ta`sir etti. Men endigiden bılay o`z huqıqlarımdı ele de teren`irek biliwge umtılan. Keleshekte o`z pikirimnen ha`m tan`lag`an ka`sibimnen qaytpayman. Men – xudojnik bolmaqshıman.

Bul anketa sorawlarınan ko`rip o`tkenimizdey balalardın` aqıl-sanasına, pikirlewine – bul miynet aldın`g`ıları menen ushırasıwdın` unamlı ta`sir etkenliginin` gu`wası boldıq.

Mektep oqıwshıların miynetke ta`rbiyalawda miynet aldın`g`ıları menen ushırasıwlar o`tkerip turıwdın` a`hmiyeti og`ada u`lken. Mısalı joqarıda biz tallap o`tken tu`rli ka`siptegi analar menen o`tkerilgen ushırasıwda da, olar boyınsha sho`lkemlestirilgen is rejeleri ha`m sho`lkemlestiriw jumısları menen tanısқанımızda ushırasıwdı o`tkeriw ushın aldın-ala du`zilgen bag`darlamanın` ornının` ayrıqsha ekenligin atap

o`tiwge boladı. Onda ushırasıw dawamında o`tkeriliwine juwapker xızmetkerlerdin` wazıypaları, ushırasıw ta`rtibi izbe-iz ko`rsetilgen. Mısalı:

8-mart «Xalıq-aralıq hayal-qızlar bayramı»na arnalg`an ha`r qıylı ka`siptegi miynet aldın`g`ıları, mehriyban analar menen o`tkeriletug`ın ushırasıwdın`

BAG`DARLAMASI

O`tkeriletug`ın ornı: 12-sanlı mektep.

O`tkeriletug`ın waqtı: 07.03.2018.

Sho`lkemlestiriwshi: 12-sanlı mektep.

Qatnasıwshılar: mektep oqıwshıları, do`gerek ag`zaları, pedagogikalıq ja`ma`a`ti.

Bayram miymanları:

1. O`zbekstan ha`m Qaraqalpaqstang`a miyneti sin`gen artist Qayıpnazarova Tursıngu`l.

2. №2 balalar poliklinikasının` I kategoriyalı shıpakeri Palwaniyazova Gu`listan.

3. No`kis qalalıq notarial ken`esi notariusı, ko`p jıllıq is ta`jiriybege iye yurist Du`ysenova Ulmeken.

4. «Jetkinshek» gazetasınan jurnalist Isakova Zuxra.

Bayram bag`darlaması:

– Miymanlardı ku`tip alıw.

– Ushırasıwdın` ashılıwı.

– Miymanlardı tanıstırıw.

– Mektep administratsiyası bayram menen qutlıqlawı.

– Miymanlar menen miynet jolı haqqında sa`wbetlesiw.

– Miymanlar menen balalardın` soraw-juwap bo`limi.

– Mektep oqıw xanalarına, muzeyine sayaxat.

– «Aq tolqın» ayaq oyınshı qızlar do`gereginin` muzıkalıq qutlıqlawı.

– Do`gerek ag`zalarinin` miymanlarg`a o`z qolları menen islegen estelik, bayram sawg`asın tapsırıwı.

– Bayramdı juwmaqlaw.

Ushırasıwdı o`tkeriw ha`m tayarlawg`a juwapkershilikli wazıypalardı bo`listiriw:

1. Miymanalardı ku`tip alıw. Juwapker: Reymova R., Pirniyazova S., Begimova B.

2. Mekteptegi oqıwshılar sarayına sayaxat sho`lkemlestiriw. Juwapker: Satullaeva G., Yusupova N.

3. Estelik sawg`alardı tayarlaw. Juwapker: Jiyenbaeva A., Tan`irbergenova G.

4. Maz-sa`wbet, kontsert basqıshı. Juwapker: Tilepkaliev K.

5. Ushırasıwdı alıp barıw. Juwapker: Reymova R., Sa`rdarlar ken`esi.

6. Ma`jilisler zalın bezew, tazalıq jag`dayı. Juwapker: Bekturg`anov M., Joldasova G.

7. Ma`jilisler zalında oqıwshılardıń ta`rtip-intizamdı saqlawı. Juwapker: Tuyakov K., Begimova B., Uzakbaeva J., Loskutova G.

Demek, joqarıda ko`rip o`tkenimizdey ha`r qıylı ka`sip iyeleri menen bolg`an ushırasıwlar oqıwshılardı ha`m miynet su`yiwshilikke ha`m keleshekte belgili ka`sip iyesi bolıp, o`neri menen xalıqqa u`lgi bolarlıqtay, ja`miyetke, onın` gu`lleniwine o`z u`lesin qosa alatug`ınday ka`mil shaxs sıpatında qa`liplesiwinde ta`siri ku`shli dep esaplaymız.

Basqa xalıqlar sıyaqlı qaraqalpaq xalıq pedagogikasında da jas o`spirimlerdi miynet su`ygishlik ta`rbiyasın sanasına sin`dirip, barıwda bay ta`jiriybeler bar. Mısalı, Qız balalardı miynetke ta`rbiyalawda analar, kempir apaları, a`jeleri, qız apaları, u`ydegi jumıslarg`a ja`rdemesiwge, u`kelerine qarawg`a, u`ydi azada etip

qoyiwg`a, tigiw-pishiwi jumislarına itibarlılıq penen qarap barsa, onda demek, qız balalarda kishkene waqıtlarınan baslap-aq miynet su`yiw-shilik pazıyiletlerine shan`arag`ında tiykar salg`an boladı.

Bizin` ma`mleketimizdin` alg`a qoyg`an maqsetlerinen biri bul jaslardın` ha`r ta`repleme o`nerli, bilimli, jetik insan bolıwı. Sonlıqtan da «Bilimlendiriw haqqındag`ı Nızam» ha`m «Kadrlar tayarlawdın` milliy bag`darlaması»nda da jas a`wladtı o`nerli ha`m bilimli etip ta`rbiyalaw ideyaların alg`a su`redi.

Atap aytqanda:

«Birınshi basqısh». «1997-2001-jıllarda kadrlardı tayarlawdın` sistemasının` unamlı iskerligin saqlap qalıw, usı sistemanı rawajlandırıw ushın ilimiy-metodikalıq t.b. sharayatlar jaratıw». ⁵ G`a`rezsizligimizden son`g`ı jazılğ`an a`debiyatlarda da ayrıqsha atap o`tileği.

Oqıwshılardıń belgili ka`sip tan`lawg`a degen qızıg`ıwshılıg`ı, miynet aldın`g`ılarına, olar erisken jetiskenlik ha`m tabıslarg`a qızıg`ıwshılıq penen qaraw, a`lbette mektep jaslarında baslanadı. Ka`sipke bolg`an qızıg`ıwshılıqqa oqıwshılıq da`wirinde tiykar salındı dep esaplawg`a boladı. Bul haqqında belgili pedagog alım A.I.Vorob`ev to`mendegishe pikirlerdi bildiredi: «Oqıwshılardı ka`sip tan`lawg`a bag`darlaw isi ha`r bir adamnıń individual sıpatları, qızıg`ıwı, onıń qa`bilet ha`m uqıplılıg`ın, ja`miyettin` mu`ta`jliklerine, sonday-aq xalıq xojalıg`ı, awıl xojalıg`ının` barlıq tarawlarının` perspektiv rawajlanıwın esapqa alg`anda g`ana o`nimli da`rejede bolıwı mu`mkin». ⁶

Bizin`she mektepte ka`sip tan`lawg`a bag`darlawdan baslı maqset o`z qa`biletin ko`rsetiwdin` en` baslı jolı joqarı

⁵ Jo`raev R. Orzular ruyobi (kadrlar tayyorlash Milliy dasturi: birinchi bosqich haqida uylar). –Toshkent: 2001, 11-bet.

⁶ Vorob`ev A.I. Mehnat ta`limi va kasb tanlashga yo`llash metodikasi. –Toshkent: O`qituvchi, 1980, 157-bet.

mag'lıwmatqa iye bolıw arqalı g`ana asırılmaytug`ınlıg`ın da oqıwshılarg`a pedagoglar ta`repinen tu`sindirilip barıw kerek. Mektep oqıwshılarında fizikalıq, qara ku`sh penen atqarılatusug`ın miynettegi adamlarg`a hu`rmet-itibardı turaqlı tu`rde, mekteptegi barlıq bilimlendiriw protsessi dawamında ta`rbiyalap barıw kerek. O`z oqıwshısının` qa`biletin mug`allimnen basqa hesh kim jaqsıraq bilmeydi. Bizin` pikirimizshe oqıtıwshı oqıwshılardag`ı islep shıg`arıwg`a, o`ndiriske baylanıslı pazıyletlerdi rawajlandırıw sıyaqlı islerde de itibarlılıq penen pikir ha`m is ju`ritiw kerek. Sonın` menen birge ka`sip tan`lawg`a bag`darlang`an forma ha`m metodlardan:

1) Oqıwshılardın` qızıg`ıwshılıg`ı boyınsha pa`nlerdi teren` o`zlestiriw;

2) Miynet aldın`g`ıları menen ushırasıwlar;

3) Ka`sip tan`lawg`a baylanıslı konferentsiya ha`m bayanatlar o`tkeriw og`ada orınlı.

Mektep penen birge usı sıyaqlı islerdi a`melge asırıwda oqıwshının` ata-anası, mekteptegi «Kamolot» jaslar ja`miyetlik ha`reketi, «Kamalak» balalar sho`lkemlerinin` qollap-quwatlawına mektep ha`m klass sa`rdarlarının` belsendiligine de baylanıslı dep oylaymız.

Sunday-aq g`a`rezsiz ma`mleketimizde «Kadrlar tayarlawdın` milliy bag`darlaması» ha`m «Bilimlendiriw sisteması boyınsha»da mektep oqıwshılarının` 9-klasstı tamamlap belgili ka`sip iyesi bolıwg`a, miynet etiwge u`yretiw boyınsha da o`z sistemasının` ko`rinisine iye. Atap aytqanda, O`zbekstan Respublikası Bilimlendiriw sistemasının` sxeması to`mendegilerden ibarat:

Bilimlendiriw tu`rleri:

1. Ulıwma bilimlendiriw da`stu`rleri.

2. Ka`sip-o`ner bilimlendiriw da`stu`rleri dep ekige bo`linedi.

Olardan ulıwma bilimlendiriw da`stu`rine:

- a) mektepke shekemgi bilimlendiriw (bala baqshalar),
- b) ulıwma orta bilimlendiriw (mektepler),
- v) orta arnawlı ka`sip-o`ner bilimlendiriwi (akademiyalıq litseyler ha`m ka`sip-o`ner kolledjleri) kiredi.

Demek, biz joqarıda ko`rip o`tkenimizdey ma`mleketimizdin` bilimlendiriw sistemasına ılayıq mektepte 9-klasstı tamamlag`annan keyin mektep oqıwshıları o`z bilimlerin teren`lestirip, oqıwın dawam etiwge yamasa keleshek miynet ha`m o`mir jolın belgili ka`sip iyelewge, o`ner alıwg`a ha`m sol o`zi tan`lag`an ka`sip-o`nerlerge bag`darlang`an teoriyalıq ha`m a`meliy bilimlerdi alıwg`a haqılı bolıp esaplanadı. Solay eken, mektep oqıwshılarına miynet ta`rbiyasın beriwde miynet aldın`g`ıları menen ushırasıwlar sho`lkemlestiriwde mekteplerdin` joqarı klass oqıwshıları menen o`tkergen maqul. Sonda g`ana olardın` belgili ka`siplerge bolg`an qızıg`ıwshılıq umtılıwları ja`ne de aydınlasadı. Sonday-aq orta arnawlı mekteplerde 9-klasslardı tamamlag`an oqıwshılarg`a ulıwma bilimlendiriw tayarlıg`ına tiykarlang`an ha`r qıylı o`ner ha`m ka`siplerdi iyelewge ken` imkaniyatlar jaratılğ`an.

Bul ushın a`lbette mektep oqıwshılarında o`zi tan`lag`an ka`sipke degen qızıg`ıwshılıq, sol ka`sipke degen tayarlıq, tan`lag`an ka`sibi haqqında belgili da`rejede mag`lıwmatlar ha`m de sol ka`sipke den-sawlıq jag`ınan jaramlılıq da`rejesi de jaqsı bolıwı kerek dep oylaymız.

Demek, bizin`she miynet aldın`g`ıları menen ushırasıwlar o`tkeriwdin` biz joqarıda usıng`an formalarınan basqa da jan`a tu`rlerin engiziwimiz kerek. Sebebi onı bu`gingi

bilimlendiriwdin`, bu`gingi ta`rbiyanin` talabı dep bahalawg`a boladı.

II.2 Mektep oqıwshıların miynetke ta`rbiyalawda ushırasıwlar o`tkeriw ta`jiriybelerinen

Mektep oqıwshıların ja`miyet ushın paydalı insanlar sıpatında, miynetti su`yiwshilik pazıyletlerine iye shaxs etip ta`rbiyalawda mektep oqıtıwshılarının`, a`sirese klass basshılarının` xızmeti u`lken. Atap aytqanda, ko`pshilik jag`daylarda klass basshısı ha`r tu`rli ta`rbiya qurallarınan ken` qollanıp, sonın` ishinde miynet aldın`g`ıları menen ushırasıwlardı da sho`lkemlestirip, oqıwshılardı adamlardıń pida`kerlik miynetleri menen izbe-iz tanıstırıp barıp, oqıwshılar aldında insanıyılıq pazıyleti joqarı adamlardıń miynetke ha`m bir-birine bolg`an qatnasların ko`rsetedi, oqıwshılardı ku`ndelikli turmısqa, ja`miyetlik miynetke jaqsı qatnasıwg`a bag`darlaydı. Klass basshısı jıl dawamında o`z rejelestirgen klasstan tıs ta`rbiyalıq islerine boysınıp, bir neshe ma`rte miynet aldın`g`ıları menen ushırasıwlar sho`lkemlestiriwi kerek ha`m oqıwshılardı o`z betinshe jasawg`a, miynet etiwge u`yretiwi lazım. Mine usınday a`diwli wazıypanı atqarıwı ushın ol oqıwshılardıń sho`lkemlestiriwshisi ha`m basshısı bolıwı, klass, ja`ma`a`t ha`m ayırım oqıwshılardıń turmısına ha`r ta`repleme kirisip kete alıwı lazım.

Ta`rbiyalıq mazmundag`ı ushırasıwlardı o`tkeriwge juwapker klass basshısı yamasa pedagogtın` bilimi ha`m ta`rbiyalang`anlıg`ı, onın` ideyalıq ko`z-qarası ha`m ruwxıy jetiskenligi ol o`zinin` pedagogikalıq jumısında iske asıratug`ın tuwrı ta`rbiyalıq qatnaslar, balalardı miynet su`yiwshilik ruwxında ta`rbiyalaw isine sheksiz muxabbat ha`m shın

berilgenlik onın` jumısının` tabıslı bolıwın ta`miyinleytug`ın na`rse menen usıllar onın` abıroyı da sog`an baylanıslı.

Mısalı, ayırım pedagogikalıq ha`m psixologiyalıq a`debiyatlarda miynet aldın`g`ıları ha`m olardıń mashaqatlı miynet jolı menen kishi mektep jaslarınan baslap-aq tanıstırıp barıw kerek degen pikirdi qollap-quwatlaydı. Atap aytqanda kishi jastag`ı mektep oqıwshıların miynet adamların teren` hu`rmetlewge u`yretiw ushın olardı 1-klasstan baslap u`lken adamlardıń miyneti menen izbe-iz tanıstırıp barıw kerek. Onda a`n`gime, gu`rrin`, maqalalar ha`m kitaplar oqıw, kartinalar ha`m illyustratsiyalardı qaraw, diafil`m ha`m kinofil`mlerdi ko`riw, miynet aldın`g`ıları menen ushırasıwlarg`a balalardı da qatnastırıp, ekskursiyalar o`tkeriw – jumıstag`ı tabıslı qollanatuğ`ın usıllar mine usıllar bolıp esaplanadı.

Xalqımız miynetinin` jen`il bolmaytug`ınlıg`ı, al miynetsiz turmıstın` mazası bolmaytug`ınlıg`ın bılay tu`sindirgen: «Jen`il izleme, al miynet etiwge u`yren», «Ha`rekette bereket bar», «Miynette man`layı terlemegennin` qazanı qaynamas», «Bag`shanı ku`tsen` bag` boladı, ku`tpesen` jantaq boladı», «Miynettin` nanı mazalı», ha`m tag`ı basqa da miynet haqqındag`ı naqıl-maqallardı mektep oqıwshılarına sabaq barısında ustazlar, shan`araqta ata-analar esletip, ma`nisin tu`sindirip barıwı kerek.

Mektepte oqıwshılardı miynetke ta`rbiyalaw bir maqsetke bag`darlang`an ha`m sistemalı xarakterge iye bolıp esaplanadı.

Ha`zirgi waqıtta mektepte oqıwshılardıń miynet ta`rbiyası bir qansha quramalastı. Ol o`z ishine oqıw miynetine juwapkerlishikli qatnastı qa`liplestiriw, mektep sabaqların ha`m ulıwma miynet tayarlıg`ın u`yreniw barısında ulıwma bilim ha`m

uqıplılıq tiykarın iyelew, miynetke u`yretiw, ja`miyetlik paydalı, o`nimli miynet, klasstan tıs jumıslardı o`z ishine aladı.

Oqıwshılardıń paydalı miynetke qatnasıwına unamlı ta`sir jasaydı, olardı keleshekтеgi miynet xızmetine tayarlaytug`ın jaqsı ortalıq bolıp esaplanadı. Oqıwshılardıń miynet ta`rbiyasına mug`allimnin` oqıwlıqlar, tiyisli a`debiyatlar, komp`yuterli texnikalar menen islese alıwg`a u`yretip barıwı og`ada a`hmiyetli. Oqıw miyneti protsesinde aqıl miynetinin` ma`deniyatı islenip shıg`ıladı, joldaslıq, haq kewillik, ta`rtiplilik, sho`lkemleskenlik qa`siyetleri payda boladı, bulardıń ba`ri de miynet ta`rbiyasın paydalı tu`rde sheshiwge ta`sir etedi.

Biz pitkeriw qa`nigelik jumısımızdı orınlaw barısında No`kis qalalıq Xalıq bilimlendiriw bo`limine qarastlı №12 orta mekteptin` qaraqalpaq tili ha`m a`debiyatı pa`ni mug`allimleri Gu`limxan Sharipova ha`m Bag`dagu`l Qaypovalardıń klasstan tıs ta`rbiyalıq jumısları menen tanısıp ko`rdik. Olardıń pedagogikalıq is hu`jjetlerinen en` baslılarınan biri – bul jıl dawamında orınlanatug`ın ta`rbiyalıq jumısları jıynaqlang`an «Ta`rbiyalıq jumıslardıń is jobası» bolıp esaplanadı. Onda pitkeriwshi klass oqıwshıları menen ushırasıwlar, a`sirese 2018-jıl «Jedel isbilermenlik, innovatsiyon idealar ha`m texnologiyalardı qollap-quwatlaw jili» na baylanıslı da shıpakerler menen ushırasıw sho`lkemlestirilgen. Olardan 2018-jılı 6-aprel ku`ni mekteptin` «Jaslar awqamı» jetekshisi, No`kis qalalıq «Jaslar awqamı» menen birgelikte sho`lkemlestirilgen «Shıpaker menen ushırasıw» keshesinin` de is hu`jjetleri menen tanısıp shıqtıq. Onda Salamatlıq institutı shıpakerleri A.Seytnazarova ha`m I.Abdiganievalar mektep oqıwshılarına ha`zirgi waqıttag`ı zob keselligi, onın` u`y sharayatında

yodlang`an duz ha`m onnan paydalanıwdın` a`hmiyeti boyınsha paydalı shıpkarlık ma`sla`ha`tler berdi.

Shıpkarlıklerden A.Seytnazarova o`z so`zinde yodtan turaqlı tu`rde paydalanıwdın` za`ru`rligi boyınsha qızıqlı turmıslıq waqıyalardan, o`z shıpkarlık ka`sibinde ju`z bergen mashaqatlı minnetleri haqqında da aytıp berdi. Oqıwshılar ushırasıw barısında qızıqlı soraw-juwap viktorinalar o`tkerdi.

Al usı mekteptin` ruwxıy-ag`artıwshılıq bo`limi ta`repinen erterekte o`tkerilgen bir ushırasıwdın` jumıs bag`darlaması menen tanıstıq. Ushırasıw bag`darlaması to`mendegishe du`zilgen, ha`r qanday ushırasıwları o`tkergende usı bag`darlamanı u`lgi etip alıw mu`mkin. Bul ushırasıw ullı jazıwshı menen ushırasıw edi, bul ushırasıwg`a «jas qa`lemkeshler» do`geregi ag`zaları ha`m jazıwshılıqqa qızıg`atug`ın oqıwshılar qatnastı.

Qaraqalpaqstan xalıq jazıwshısı menen o`tkeriletug`ın ushırasıwdın` bag`darlaması.

BAG`DARLAMASI

O`tkeriletug`ın ornı: 12-sanlı orta mektep.

Waqtı: 21-aprel, saat 14:00 de.

Sho`lkemlestiriwshi: 12-sanlı orta mekteptin` pedagogikalıq ja`ma`a`ti.

Ushırasıw miymanı: Shayir, miynet veterani B.Atamuratov.

Bag`darlama ta`rtibi:

- Miymandı ku`tip alıw.
- Ushırasıwdın` ashılıwı.

– Miymandı oqıwshılarg`a tanıstırıw, onın` o`miri ha`m do`retiwshilik miynet jolı haqqında qısqasha aytıp beriw.

– Mektep direktorının` ruwxıy ha`m ag`artıwtıshıq isler boyınsha orın basarı jazıwshısı o`mir jolı, do`retiwshilik xızmetleri haqqında haqqında pikirler bildiredi.

– Jazıwshı menen sa`wbetlesiw o`tkeriw.

– Oqıwshılardıń soraw-juwap viktorinası.

– Jazıwshı miynetlerinen «Jas qa`lemkesh» do`geregi ag`zalarının` jarısı.

– Jazıwshının` miynetlerinen du`zilgen kontsert bag`darlaması.

– Jazıwshı miynetlerin, o`mir jolın ha`m do`retiwshiligin sa`wlelendiriwshi su`wretleri, «Jazıwshı atamızg`a minnetdarshılıq» atamasında kitaplar, toplamlar, su`wretler ha`m onın` do`retiwshiligi haqqında pikir bildirip jazılğ`an maqalalardan ko`rgizbe sho`lkemlestiriw.

– Jazıwshıg`a gu`l da`ste tapsırıw.

– Ushırasıwdı juwmaqlaw.

Ushırasıwdı mektep direktorı jazıwshıg`a minnetdarshılıq sezimlerin bildirip, kiris so`z benen ashadı. Al onın` o`mir bayanı, do`retiwshilik jolı haqqında, o`z mashaqatlı miynetleri haqqında ken` tu`rde aytıp berdi. Son` jazıwshıg`a so`z berildi. Ol o`z o`mir jolı haqqında, jazıwshılıq ka`siptegi o`zine jarasa mashaqatları haqqında aytıp berdi. Oqıwshı jaslardı da jen`il jol menen du`n`ya tabıwdan, dan`qparazlıqtan qashıq ju`riwge shaqıradı.

Biz pedagogikalıq a'meliyatta bolg'an No'kis qalalıq xalıq bilimlendiriw bo'limine qaralı №12–ulıwma bilim beriw mektebinin' 9-klass er balalari menen No'kis qalalıq Avtomobil mektebi xızmetkeri Z.Xojalepesov penen 2018-jil 25-aprel kungi o'tkerilgen ushırıw keshesin gu'zetip bardıq ha'm er balalar ushin aydawshılıq ka'sibine bag'darlawshi ta'rbiyalıq ta'sirlerdin' gu'wasi boldıq. Ushırıwdi mekteptin' ruwxıyılıq ha'm ag'artıwshılıq isleri boyınsha direktor orınbasari Risnazarov.N kiris so'z benen ashti. Ol ushırıwıg'a shaqirilg'an miyman menen tanıstirdi ha'm mashina aydawshisi ka'sibinin' og'ada mashaqatlı ha'm juwapkershilikli ka'sip ekenligi haqqında ken' toqtap o'tti. Ushırıwıg'a kelgen miyman oqıwshı-jaslar aldında o'zinin' miynet joli ha'm aydawshılıq ka'sibi haqqında pikirlerin aytti. Miyman o'zi tayarlap kelgen bayanatin mazmunlı etip oqıp berdi.

Jol ha'reketi qa'deleri boyınsha tu'sinik

Oqıwshılardıń jol ha'reketi boyınsha bilimge, uqıppa, ma'deniyatqa iye bolıwı, teoriyalıq tu'siniklerdi men'geriwi – oqıwshının' o'z o'mirine itibarlıq penen qarawın ko'rsetedi. Bul ushın oqıwshılardı baslawısh klaslardan baslap-aq jol ha'reketine baylanıslı bilimler beriliwi sha'rt. Bunda oqıwshılarg'a jol ha'reketi boyınsha en' a'piwayı tu'sinikler jol belgileri, signallardıń, jollardıń, svetafordıń, jer astı jolları t.b belgilerdin' atqaratug'ın wazıypaları a'piwayı til menen tu'sindirip barılıwı, al son'ınan bul bilimlerdi sınap, a'meliyatta ko'riw ushın «jasıl shıraq» yamasa «svetafor»

sıyaqlı jarıslar sho'lkemlestiriw durıs boladı. Bunda jol ha'reketi boyınsha to'mendegi qa'delerge itibar beriw kerek boladı. Avtomobil transportı bizin' ma'mleketimizdigi ulıwma transport sistemasında u'lken a'hmiyetke iye. Avtomobil ju'k ha'm jolawshı tasıwdı ken' qollanılmaqta. Avtomobil transportının' maqseti qısqa waqıt ishinde jolawshılardı ha'm ju'klerdi qa'wipsiz tasıwdı ta'minlew bolıp esaplanadı. Biraq avtomobillerdin' tezligi qansha joqarı bolsa, jol transport ha'diysesinin' kelip shıg'ıwı ha'm onın' a'qibetinin' awır bolıw itimalı ko'beyedi. Avtomobil parqının' ha'm avtomobillerdin' tezliginin' o'siwi menen birge u'lken ma'sele kelip shıg'adı. Bul jol ha'reketi qa'wipsizligin ta'minlew avtomobildin' ha'rekettegi o'zgeshelik, bul onı basqa transport qurallarınan ajıratıp bolmaw, sonlıqtan jol ha'reketinin' sho'lkemlestiriw boyınsha is ilajların islepshıg'arıw kerek boladı. Bunın' tiykarı bolıp arnawlı hu'jjet jol ha'reketi qa'deleri bolıp esaplanadı. Bul hu'jjet ha'reket qatnasıwshılarına transport qurallarına ja'nede ha'reketi basqarıwg'a qoyılatug'ın talaplardı anıqlap beredi.

Aydawshılardı «V», «S» kategoriyalarındag'ı transport qurallarınan basqarıwg'a tayarlaw o'z ishine bir neshe pa'nlerdi aladı.

Sonın' ushın ko'p itibar jol ha'reketi qa'wipsizligine ha'm avariyaııq jag'daylardı azaytıw usıllarına bo'lingen.

- bul jol ha'reketi qa'deleri Respublika aymag'ındag'ı jollardı ha'reket etiwdin' jan'a ta'rtibin belgileydi.

- O'zbekistan Respublikası jollarında transport qurallarının' on' ta'repleme ha'reket etiw ta'rtibi belgilengen.

- jol ha'reketine qatnasıwshılar «jol ha'reketi qa'wipsizligi» haqqında O'zbekistan Respublikası nızamın usı qa'delerdi ha'm onda keltirilgen svetaforlar, jol belgileri qatnaw bo'limindegi sızıqlardıń o'zlerine tiyisli bolg'an talapların biliwleri, olarg'a bag'ınıwı, o'zlerine berilgen huqıqtan shıg'ıp ketpey jol ha'reketlerin basqaratug'ın ta'repke salıwshılardıń ko'setpelerin so'zsiz orınlaw kerek.

- jol ha'reketi qatnasıwshıları ha'reket etiw waqtında basqa qatnasıwshılardıń ha'reketi etiwine qa'wip tuwdırmawı kerek. Wa'killigi bo'limi ag'zaları fizikalıq ha'm yuridikalıq adamlar ta'replerin jol qa'delerin buzıw yaki pataslaw jol belgilerin svetafor ha'm ha'reket etiwdi payda etetug'ın basqa texnikalıq qurallardı o'z betinshe alıp taslaw, ornalıw, irkip qoyıw jollarda ha'reket etiwge tosqınlıq etetug'ın zatlardı qaldırıw qadag'an etedi. Ha'reketke tosqınlıq tuwdırg'an adam onı tezde saplastırıw ushın mu'mkin bolg'an barlıq sharalardı ko'riwi egerde bunın' ilajı bolmasa o'zinde barlıq

qurallar ja'rdeminde qa'wip-qa'ter haqqında ha'rekettegi barlıq qatnasıwshılar eskertiwi ha'm militsiyag'a xabar beriwı sha'rt.

- usı ko'rsetilgen qa'delerdi buzg'an adamlar O'zbekistan Respublikasının' ha'rekettegi nızam hu'jjetlerine tiykarlanıp juwapkershilikke tartıladı. Qa'delerde qollanılatur'ın tu'sinikler ha'm atamaları.

- Avtomagistral - belgisi menen belgilengen jol.
- Ajıratıwshı bo'lek joldın' bir-birine jaqın jaylasqan qatnaw bo'limlerin ajıratıwshı, relissiz transport quralları ha'm piyadalardıń ha'reketke keliwi yamasa toqtawı ushın arnalg'an bo'lek bo'limi.
- Bas jol topıraqlı jolg'a salıstırg'anda qattı to'semlilik kesisetug'ın yaki qosılatug'ın jolg'a salıstırg'anda qosımsha beligileri menen belgilengen.
- Xalıq jasaytug'ın orıng'a kiriw ha'm shıg'ıw jolları belgiler menen parıqlanadı.
- Belgilengen bag'ıttag'ı transport quralları belgilengen bag'ıtı ha'm toqtaw orınları bolg'an jolawshı tasıw ushın arnalg'an ulıwma paydalanatur'ın transport quralları.
- Jeterli ko'rinbeslik jawın, qar jawıwı, duman tu'siwı ha'm sog'an uqsag'an sharayatlarda sonday-aq gewgim waqtında joldın' ko'rinisi kem bolmawı.

- Jaqın jaylasqan aymaq tikkeley jolǵa tutasqan ha'm transport quralları o'tip ketiwi ushın arnalg'an aymaq (ha'wliler, turaq jay do'gerekleri, avtomobillerdin' toqtap turıw orınları, janar may quyıwı tarmaqları, karxana ha'm sog'an uqsag'anlar)

- Artıqmashılıq diydilengen bag'ıtta basqa jol ha'reketi qatnasıwshılarının aldın ha'reket etiw huqıqı.

- Jol transport qurallarınan qatnaw ushın qurılǵan yaki qolaylastırılǵan ha'm tek usı maqsette paydalatug'ın jer zonası yaki jasalma qurılıslar beti. Jol o'z ishine avtomobil jolların qalalar, qalashalar ha'm awıl turg'ınları jasaytug'ın orınlardıń ko'sheleri ha'm tratuarları sonday-aq qala elektr transportı jolların aladı.

- Jol berip jol ha'reketi qatnasıwshılarına salıstırǵanda artıqmashılıq iye bolǵan basqa jol ha'reketi qatnasıwshılarının' ha'reket etiw bag'ıtın ya'ki tezligin o'zgeritiwge ma'jbu'r etiw mu'mkin bolǵan jag'day da ha'rekettin' dawam etiwlerin baslamasıǵın qanday-da bir manevr jasawı mu'mkin emesligin bildiriliwin talap etiledi.

- Jolawshı transport qurallarındaǵı aydawshıdan basqa adam.

- Jol transport ha'diyesi – transport qurallarının' jolǵa qatnaw barısında ju'z berip adamlardıń o'limi yaki

olardın' densawlıg'ına zıyan keltiriwine, transport quralları, ju'klerdin' zıyanlanıwına yaki basqasha ko'riniste zıyan tiygiziwge sebep bolg'an ha'diyse.

- Jol ha'reketi qatnasıwshısı jolawshı ha'm piyada.
- Ma'jbu'riy toqtaw texnikalıq kemshilik, tasılatug'ın ju'k aydawshı jolawshılardın' jag'dayı, jolg'a qanday-da bir tosqınlıq sebepli qa'wip tuwdırg'anda yaki hawa rayı jag'dayına baylanıslı halda transport qurallarının' ha'reketleniwinin' toqtalıwı.

- Mexanikalıq transport quralları dvigatel menen ha'reketke keltiretug'ın transport quralı (mopetten basqa). Bul atama barlıq traktor ha'm o'zi ju'retug'ın ko'liklerge de tiyisli.

- Eskertiwshi signallar – avariyalıq signallardın' alıdnıg alıw maqsetinde ha'reket etiw bag'ıtın o'zgertkende qollanatuğ'ın signallar.

- Piyadalar o'tiw ornı joldın' qatnaw bo'limin piyadalar kesip o'tiwi ushan arnalg'an belgileri ha'm sızıqları menen ajıratılğ'an bo'limi.

- Reversivli ha'reket bo'liminin' arnawlı ajıratılğ'an jol belgileri sızıqları menen belgilengen ha'reket bag'ıtın qarama-qarsı ta'repke o'zgertiwi.

- Ta'rtipke salıwshı tiyisli guwalıg'ı ha'm belgisi (arnawlı kiyimi yaki tanımalı belgileri, qolg'a baylawshı qızıl ren'li jaqtılıqtı qaytarıwshı yaki jaqtılıq qaytarg'ıshsız diska, qızıl shıraq yaki bayraqsha). Militsiya a'skeriy Avtomobil inspeksiyası xızmetkeri temir jol kesilispesi na'wbetshiler ja'ma'tshi Avtomobil qadag'alawshısı ha'm militsiya shtattan tıs xızmetkerleri.

- Transport quralı adamlardı, ju'klerdi tasıwg'a yaki arnawlı jumlardı orınlawg'a arnalg'an qurılma.

- Toqtaw transport qurallarının' ha'reketin 10minuttan kem waqtqa toqtaw (ha'rketsiz jag'dayg'a keltiriw)

- Toqtap turıw transport qurallarının' og'an jolawshılardı mingiziw a'ki tu'siriw, ju'k tiyew yaki tu'siriw menen baylanıslı bolmag'an jag'daylardı ha'reketten 10 minuttan ko'birek waqtqa bilqastan toqtaw.

- Qatnaw bo'limi joldın' relissiz transport qurallarının' ha'reket etiwı ushın arnalg'an bo'limi.

- Aydawshı jollarda qanday-da bir transport quralın basqarıp baratırǵ'an adam.

- Ha'reket etiw bo'legi Avtomobillerdin' bir qatar bolıp ha'reket etiwı ushan ken'ligi jeterli bolg'an jol sızıqları

menen belgilengen yaki belgilenbegen jol qatnaw bo'liminin' ha'r qanday uzınsha bo'legi.

Aydawshının' ulıwma wazıypaları. Mexanikalıq transport qurallarının' aydawshısı aydawshılıq guwalıg'ı ha'm onın' talon yaki trnasport quralın waqıtsha basqarıw huqıqına iye talon aydawshılıq guwalıg'ı ha'm onın' belgilengen ta'rtipke alıp qoyılğ'an bolsa ha'm odan talon alıp qoyılğ'an jag'dayda waqtınsha ruxsatnaması.

Waqıtsha basqarıw huqıqın beretug'ın talon yaki waqtısha ruxsatnama menen transport quralın basqarıwda bolsa aydawshının' o'zin tastıyıqlaytug'ın hu'jjetin (puxaralıq pasportı) transport quralın dizimnen o'tkerilgenligi haqqındag'ı hu'jjeti transport quralının' iyesi bolmag'an jag'daylarda bolsa ulıwma

Ulıwma iyelik huqıqın beretug'nı yaki padalanıwg'a berilgenin tastıyıqlawshı hu'jjeti belgilengen jag'dayda jol qag'azın ha'm tasıp atırğ'an ju'ktin' hu'jjetlerin jananda alıp ju'riwi militsiya xızmetkeleri talap qılğ'anda tekseriw ushın beriwi sha'rt. Tiyisli kategoriyalardag'ı aydawshılıq guwalıg'ına iye bolg'an o'zine tiyisli bolmag'an transport quralın anıq iyesi yaki paydalanıw huqıqı yaki paydalanıwg'a berilgen tastıyıqlaytug'ın hu'jjetleri bolg'an adam qatnasında g'ana (olardın' razılıg'ı menen) basqarıwı mu'mkin.

Mototsikilde ha'reket etkende aydawshı arnawlı bas kiyimin kiyip alıwı ildiriwi, jolawshılarda arnawlı bas kiyimin kiygen ha'm ildirgen bolıwı sha'rt. Xalıq aralıq jollarda ha'reketke qatnasatug'ın mexanikalıq trnasport quralının' aydawshısı janında « jol ha'reketi haqqında» konventsiya talaplarına sa'ykes keletug'ın aydawshılıq guwalıg'ı ha'm transport qurallarının' dizimnen o'tkenligi haqqındag'ı ha'reket trnasport qurallarında bolsa dizimnen o'tken ma'mleketlik nomeri ha'm tamalı belgisi bolıwı sha'rt. Transport quralı aydawshı to'mendegilerdi orınlawg'a minnetli :

- Jolg'a shıg'ıwdan aldın transport qurallarının' mexanikalıq sazlıg'ın ha'm tolıq u'ykenelengenligin.

- Ha'reket etkende transport qurlların mexanikalıq jag'dayının' saz bolıwının' ta'minleniwi.

- Ha'reket etiwdi baslamastan aldın jolawshılardıń transport quralına tolıq minip orınlarına otırg'anlıg'ına transport qurallarının' esiklerinin' jabılg'anlıg'ına jolawshılar tasıw ushın arnawlı u'skenelengen ju'k avtomobillerinde jolawshılardı tasıg'anda usı qa'delerdi orınlang'anlıg'ına isenim payda etedi.

- Ha'reket etiw barısında piyadalar, a'sirese balalar, mayıplar, qartayg'an qaryalarg'a ha'm aydawshılarg'a abaylı bolıw sharaların ko'riw.

- Militsiya xızmetkerlerine talabına muwapıq ma'slik awxalın anıqlawshı arnawlı tekseriwden o'tkeriw.

- Jol transport ha'diyse sebebin zıyanlang'an transport quralın tirkewge alıw (tek ju'k avtomobilinde) ta'biyy apatlar ju'z bergen jerge jetip barıw, sonday-aq keshiktiriwge bolmaytug'ın xızmet wazıypaların orınlaw za'ru'r bolg'an jag'dayda militsiya xızmetkerlerine tezlik penen medetsinalıq ja'rdemge mu'taj bolg'an puxaralardı emlew orınlarına alıp barıw ushın meditsinalıq ha'm militsiya xızmetkelerine ha'm ja'ma'a'tshi avtomobil qadag'alawshılarına transport quralın paydalanıwg'a mu'mkinshilik beriw.

Bizin` pikirimizshe usı sıyaqlı miynet aldın`g`ıları menen ushırasıwlar mekteplerde jiyi-jiyi sho`lkemlestirilip turılıwı kerek. Bul unamlı is mektep oqıwshılarının` keleshek jas a`wladtı miynet su`yiwshilikke ta`rbiyalanıwında ha`m belgili ka`sipke bag`darlanıwında ornı girewli. Sonlıqtan ushırasıwlar o`tkeriwde joqarıdag`ı sıyaqlı is ta`jiriybelerden, olardıń ele de bayıtılğan, ken`eytilgen ko`rinistegi jan`asha formalarınan paydalanıp, tu`rli ka`siptegi da`wirimiz maqtanıshı bolg`an insanlar menen ushırasıwlar sho`lkemlestiriw oqıwshılardıń miynet su`yiwshilik iqlasın ja`ne de arttırıwı so`zsiz.

Jas o`spirimler ha`r qanday miynet ta`rbiyasına ko`nlikpesin yamasa orınlamasın, olarda o`zleri islegen, orınlag`an islerine kewli tolıwshılıq, o`z isine qanaatlanıwshılıq ha`m ko`pshilikke ma`pi tiyip atırg`anlıg`ına quwanış sezimleri payda bolatug`ınlıg`ı anıq. Jas o`spirimlerdi usı sıyaqlı shan`araqılıq, ko`pshilik bolıp

bejeretug`ın islerinde jumıs dawamında yaki jumıstın` aqırında a`lbette, jası u`lkenler yaki ata-analar olardı maqtap, xoshametlep, olardı marapatlap barıwı kerek.

Marapatlag`anda belgili, qanday da sawg`a, sıylıqlar, na`zerde tutılmaydı, al onı psixologiyalıq jaqtan: “Bul iste senin` de u`lesin` bar”, “bunday isler senin` de qolın`nan keledi”, “Menin` qızım yaki balam na`l egip u`yrendi, endi onı o`zi ta`rbiyalaydı”, “Menin` balam dım miynetkesh, miynetten qorıqpaydı” ha`m t.b. usı sıyaqlı marapat so`zler menen olardıń azg`ana bolsa da islegen islerin ko`pshilikke ja`riyalap, olarda miynet su`yiwshilik sezimin elede bekkemlep barıw kerek.

Akademik T.N.Qori-Niyaziy shan`araqta jas o`spirimlerge miynet ta`rbiyasın u`yretip barıw boyınsha to`mendegishe bpikirlerdi bildiredi: “Miynetsiz jasag`an adamnıń urıdan hesh qanday parqı joq. Sebebi ol basqalardıń miyneti esabınan jasaydı. Sonlıqtan da G`islemegen – tislemeydi»⁷ degen bizin` uranımız teren` ma`nige iye bolıp, ol miynetkeshlerdin` huqıqın qorg`aw ko`z qarasınan og`ada a`dil uran” - deydi.

Psixolog ha`m pedagoglardın` ta`jiriybelerine qarag`anda shan`araqta balalar iskerligin tuwrı bo`listiriw ushın olardıń kelesheğine tiykar salıwda a`hmiyetlikke iye bolsa da, biraq ata - analar og`an jeterliktey a`hmiyet bermeydi. Ata - analardıń biyparwalılıg`ı sebepli balanın` qımbatlı waqtı ko`binese bosqa o`tedi. U`y sharayatında ul balalar menen qız balalar orınlaytug`ın tu`rli jumıslarda belgili da`rejede parq bar. Biraq ornı kelgende ul balalardıń da qız balalardıń da dus kelgen jumıslardı orınlawı orınlı na`rse. Jas o`spirimlerdi sabaqtan tıs waqıtlarda miynetke

⁷ Uzaqov X. Goziev E. Tojiev A. Oila etikasi va psixologiyasi T. Wqıtuvchi 1992, 111 b

ta`rbiyalawda a`sirese, shan`araqta ata-analar baslı keri bolıp, joqarıda aytıp o`tkenimizdey waqıt balalar ushın mo`lsherlenip beriliwi kerek.

Miynet ta`rbiyası barısı dawamında oqıwshılardı mektep bilimi menen bayıtıp barıw, olardıń oylawın, biliwge bolg`an qızıg`ıwshılıg`ın, uqıplılıg`ın arttırıp barıw za`ru`r. Bul wazıypanı a`melge asırıwda ushırasıwlardın` roli og`ada ullı. Oqıtıwshı oqıwshılarda miynet haqqındag`ı bilimlerdi ken`eytip barıwı mu`mkin ha`m ta`rbiya ha`r qıylı metod ha`m usıllarınan paydalanadı, sebebi usınday jag`dayda g`ana ta`rbiyalıq wazıypalardı na`tiyjeli sheshiwimizge boladı. Anıq isler, qızıqlı kesheler, ushırasıwlar ha`m a`mleiy sabaqlar balalarda qızıg`ıwshılıq, umtıwshılıq, oylawın rawajlandıradı. Al ha`r qıylı miynet tu`rlerinde olarda a`det ha`m ko`nlikpeler qa`liplesedi. Olardı iyelew bolsa, balalar ushın u`lken psixologiyalıq ha`m ta`rbiyalıq a`hmiyetke iye ha`m olarda miynetke degen qızıg`ıwshılıq arta baslaydı, o`z ku`shine isenimi payda boladı. miynetke degen a`det ha`m ko`nlikpelerdi balalardı qa`liplestire otırıp olardıń qızıg`ıwshılıg`ın qanaatlandırıtug`ın sharayatlar payda etip beriwimiz za`ru`r ha`m anıq miynetke bolg`an bag`darın belgilep beriw kerek.

Mektep oqıwshıların miynetke beyimlesiw ha`m onı rawajlandırıw bekkem miynet xızmetine ta`sir ko`rsetedi. Sonın` menen birge erten`gi ku`ni qanday qa`niygelikke iye bolıwında belgilep beriwı mu`mkin. Mektep oqıwshılarının` a`hmiyetli wazıypaların` biri miynet

sabaqların estetikalıq ta'rbiya maqsetinde de tolıq paydalanıwı mu'mkin. Bunday wazıypanı a'melge asırıw ushın miynet xızmetinin' mazmunına estetikalıq qatnastı, ha'm ta'rbiya metodların, usılların belgilep alıw talap etiledi.

Miynet ta'rbiyasın beriwde oqıwshılardıń jas o'zgesheliklerin esapqa alıwdı umıtpawımız kerek. Sebebi miynet ta'rbiyası a'meliy tu'rde berilip barıladı ha'm miynet protsessi ha'r dayım is ha'reketli baslanadı. Miynet ja'ne bir a'hmiyetli ta'repinin' biri ol balalardı shaxs sıpatın sotsiallıq jetilisiwin de tezlestiredi. Jaslayınan miynetke tartılǵ'an balalar, o'zlerinin' uqıplılıǵı, o'z betinsheliligi menen ayırılıp turadı. Olar ha'r qanday islerdi o'zine isengen halda baslawı ha'm orınlawı mu'mkin. Olarg'a u'lkenler miyneti jaqınnan tanıs ha'm tu'sinikli, olar insanlar ta'repinen jaratılǵ'an zatlardıń miynet arqalı bolǵ'anlıǵın jaqsı tu'sinedi ha'm bahalay aladı. Miynet ta'rbiyası protsessi dawamında biliw usılı bolıpta xızmet etedi. miynette is ha'reketlerde balalar o'zlerinin' bilimlerin paydalanadı ha'm bilim arqalı miynet na'tiyjesine analiz berip tekserip ko'redi. Solay etip, bala u'lkenler arqalı bilim aladı ha'm o'z miynetler xızmetlerinde paydalanadı.

Mektep oqıwshılarının' jas o'zgeshelikleri olarg'a beriletug'ın ta'rbiya ta'sirin belgilep beriwı mu'mkin. Sol sebepli olardıń is ha'reket aktivligin ha'm tayarlıǵın esapqa alıp ta'rbiya metod ha'm usıllarınan paydalanamız tiyis. Miynet ta'rbiyası bul ko'p ta'repli

protsess. Balalardı miynet su'yiwshilik ruwxında ta'rbiyalawda bir neshe ta'sir etiwshi faktorlar ibarat: Mısalı, u'lkenlerdin' u'lgisi, oqıw xızmeti, do'gereklerge qatnasıwı, sa'wbetlesiwler, kitap oqıw, kinofilmler ko'riw, ekskursiyalar, ushırasıwlar h.t.b. Degen menen, balalarg'a miynet ta'rbiyasın beriwde en' baslısı bul miynetin' o'zi bolıp esaplanadı. Miynet su'yiwshilikke u'yrenkenimizde, balalardın' o'zi usı miynetke qatnasıwı kerek. Egerde balalar jeke a'meliy ta'jiriybeler, fizikalıq rawajlanıw bolmasa, onda olarg'a miynet ta'rbiyasın beriw ju'da' qıyın protsesske aylanadı. Tek g'ana miynet protsessinde, onda balanın' belsene qatnasıwı na'tiyjesinde miynetke ta'rbiyalaymız ha'm olarda ta'rtip intizam juwapkershilik sezimlerin oyatamız. Sonın' menen birge miynetke degen a'det ha'm ko'nlikpeleri qa'liplesedi.

J U W M A Q L A W

«Bilimlendiriw haqqındag'ı nızam» ha'm «Kadırlar tayarlawdın' milliy bag'darlaması» nın' ha'r bir basqışındag'ı tiykarg'ı talaplardın' biri – bul keleshegimizdin' tiykarı bolg'an oqıwshı jaslardı, jas a'wladtı bu'gingi ku'ndegi talap da'rejesinde jetilistiriw bolıp tabıladı. Mektepte oqıwshılarg'a baslap beriletug'ın bilim mazmunı ha'm onı jetilistirip barıw - bul tiykarınan miynet ta'rbiyasın qa'liplestiriwden payda boladı. Bul ushın mektep oqıwshılarına teoriyalıq bilimler beriw menen birgelikte miynet ta'rbiyasının' en' a'hmiyetli ko'rinislerinen sanalg'an miynet aldındıqları menen ushırasıwlar o'tkeriwdin' ta'rbiyalıq a'hmiyeti og'ada ullı. Bul ushırasıwlar arqalı jaslar, mektep oqıwshıları o'zleri qızıqqan ka'sipke bag'darlanadı, miynet su'ygishlikke miynet adamların hu'rmet etiwge ta'rbiyalanadı.

Respublikamızdag'i jedel rawajlanıwlar barlıq tarawlarda bolg`ani sıyaqlı xalıq bilimlendiriwi tarawında da u`lken o`zgerisler payda etti ha`m burılıslar jasadı. Solay eken, biz mektep oqıwshıların yag`nıy jas a`wladtı ha`r ta`repleme u`yrenip shıg`ıwımız kerek. Mektep oqıwshılarına miynet ta`rbiyasın beriwde biz O`zbekstan Respublikasının` ta`lim-ta`rbiya kontseptsiyasına ha`m ma`mleketlik bilimlendiriw talaplarına tiykarlanıp jumıs alıp barsaq, maqsetke muwapıq boladı dep esaplaymız.

Miyнет ta`rbiyası arqalı oqıwshılardıń a`dep-ikramlılıq, morallıq erk sıpatları da qa`liplesip baradı sonday-aq belgili bir ka`siplerge bag`darlanadı. Miyнет ta`rbiyası barısı dawamında oqıwshılardı mektep bilimi menen bayıtıp barıw, olardıń oylawın, biliwge bolg`an qızıg`ıwshılıg`ın, uqıplılıg`ın arttırıp barıw za`ru`r. Klasstan tısqarı waqıtları balalarg`a ja`miyetlik miynetke qatnasıw imkaniyatların jaratıp barıw, olarda ja`ma`a`ttegi miynet a`hmiyetin tu`sindiriw, u`lkenler miyneti menen tanıstırıw, olardı erten`gi ku`ni hesh qıyınshılıq sezbey ja`miyet ag`zasına aylanıw ha`m ja`ma`a`tke tez u`yrenip ketiwine ja`rdem beredi. Sonın` menen birge balalar ja`miyettegi o`z ornın durıs taba alatug`ın boladı.

Mektep oqıwshılarında miynetke beyimlesiw ha`m onı rawajlandırıw bekkem miynet xızmetine ta`sir ko`rsetedi. Sonın` menen birge erten`gi ku`ni olardıń qanday qa`nigelikke iye bolıwın da belgilep beriwı mu`mkin. Miyнет ta`rbiyasın beriwde miynet aldın`g`ıları menen ushırasıwlar o`tkeriwde mektep oqıwshılarının` jas o`zgesheliklerin esapqa alıwdı umıtpawımız kerek. Sebebi miynet ta`rbiyası a`meliy tu`rde berilip barıladı ha`m miynet balalardı shaxs sıpatında sotsiallıq jetilisiwin de ta`minleydi. Miyнетke ta`rbiyalawda ha`r qanday pedagog zamanago`y usıllardan paydalanıp qoymastan, al xalıq pedagogıkası u`lgileri arqalı da ta`sir etip barıw za`ru`r.

Mekteplerdin` ha`zirgi rawajlanıw basqıshında miynettin` bul tu`rine ayrıqsha dıqqat awdarılmaqta. Ja`miyetlik paydalı miynet – bul bir maqsetke bag`darlang`an, jobalastırılğ`an, sanalı, erkin xızmet bolıp esaplanadı. Bul ja`miyetlik a`hmiyetliliği anıq bilingen miynet sanaladı. Arnawlı bag`darlamalarg`a muwapıq minnetli tu`rde iske asırılatusın bul ja`miyetlik paydalı miynet oqıwshılar menen klastan tıs jumıslar protsesinde de sho`lkemlestiriledi.

Biz pitkeriw qa`nigelik jumısımızdın` I-babında Miynet alding`ilari menen ushrasiwlar o`tkeriw arqali mektep oqıwshıların miynetke ta`rbiyalawdin` pedagogikalıq a`hmiyeti haqqında toqtap o`ttik. Onda miynet ta`rbiyasının` basqa ta`rbiyalar menen tıg`ız baylanıslıg`ı, mektep oqıwshılarına miynettin` roli, miynettin` za`ru`rligin tu`sindiriw, hesh waqıtta miynetten qashpaw, juwapkershilikti seziw, miynetke do`retiwshilik penen qatnas jasaw; a`lbette jumıs isley alıw, joldaslıq o`z-ara ja`rdem beriw; ja`ma`a`t islerinin` na`tiyjeliligine qızıg`ıw; ulıwma miynetke bolg`an a`det ha`m ko`nlikpelerdi qa`liplestiriw; miynet su`yiwshilikke u`yretiwde miynet aldın`g`ıları menen ushırasıwlar o`tkeriwdin` za`ru`rligi ha`m a`hmiyeti haqqında aytıldı.

Al jumıstın` II-babında bolsa, Miynet alding`ilari menen ushrasiwlar o`tkeriw arqali mektep oqıwshıların miynetke ta`rbiyalawdin` jollari. haqqında aytıldı. Onda ushırasıw barısında gu`rrin`lesiw, baqlaw, oqıwshılar miyneti menen tanısıw, anketa t.b. usıllardan o`nimli paydalanıwdın` jol jobaları, ushırasıw ushın tayarlanatug`ın is hu`jjetleri, sho`lkemlestiriw jumısları, ushırasıw bag`darlamaları ha`m protokollarının` tayarlanıw ta`rtibi haqqında qalalıq mekteplerde ha`m oqıwshılardın` bos waqtın mazmunlı o`tkeriwge arnalg`an mektepten tıs mekeme, Respublikalıq oqıwshılar sarayında miynet aldın`g`ıları, tu`rli ka`sip iyeleri menen bolg`an ushırasıwlar barısı haqqında da tu`sinik berildi.

Juwmaqlap aytqanda basqa ta`rbiyalar menen baylanıslı tu`rde, mektep oqıwshılarına miynet ta`rbiyasın beriw – bul tek pedagoglardın`, ata-analardın`, u`lkenlerdin` wazıypası. Jas a`wladtın` miynet su`ygish, belgili o`nerge ha`m ka`sipke iye jaslar sıpatında ta`rbiyalanıwı bolsa G`a`rezsiz ma`mleketimizdin` ele de gu`llep jasarıwına ha`m alg`a ilgerilewine de belgili da`rejede

u`les boladı dep esaplaymız ha`m to`mendegishe pedagogikalıq esletpe ha`m usınıslardı usınamız:

– mekteplerde miynet ta`rbiyasına ele de teren`irek itibar qaratıw;

– miynet ta`rbiyasın basqa ta`rbiyalar menen tıg`ız baylanıslıqta alıp barıw;

– miynet aldın`g`ıları ha`m tu`rli ka`sip iyeleri menen ushırasıwları jiyi-jiyi o`tkerip turıw;

– ushırasıwlar mazmunına qaray disput viktorina, miynet temasındag`ı oylınlardan o`nimli paydalanıw;

– ushırasıwlar o`tkeriwdi ko`p jıllıq is ta`jiriybege iye pedagoglardan u`yreniw, sho`lkemlestiriw jumıslarınan sheber paydalanıw;

- o`tkeriletug`ın ha`r qanday ushrasıwların` sapasına, oqıwshılarg`a ta`rbiyalıq ta`sirlerine ko`birek itibar beriw.

– bu`gingi ku`nde o`tkerilip atırg`an ushırasıwların` jan`asha formaların g`alaba xabar qurallarında pedagog, oqıtıwshılarg`a ma`sla`ha`t, metodikalıq ja`rdem sıpatında ja`riyalap barıw;

– belgili ustaz pedagogların` ushırasıwlar o`tkeriwdegi is ta`jiriybelerin jıynaqlastırıp oqıtıwshılar, metodistler, mektep jetekshileri, ulıwma pedagog xızmetkerler ushın metodikalıq qollanba sıpatında jazıp tayarlaw ha`m ko`pshilik na`zerine usınıwdı aldag`ı waqıtlarda pedagogikalıq xızmetler barısında orınlaw za`ru`r.

PAYDALANILG`AN A`DEBIYATLAR:

1. Karimov I. «Ilm-ziyo salohiyati – yurt boyligi» nutqi, «Ma`rifat» gazetasi, 1993, 21-iyul`.
2. Karimov I. Barkamol avlod – Wzbekiston taraqqiyotining poydevori. – Toshkent, 1997.
3. Vorob`ev A.I. Mehnat ta`limi va kasb tanlashga ywllash metodikasi.– Toshkent: Wqituvchi, 1980.
5. Jumasheva G., Baribina N.S. Balalar turmısında xalıq do`retpeleri. –No`kis: Qaraqalpaqstan, 1995.
6. Jwraev R. Orzular ruyobi (kadrlar tayyorlash milliy dasturi: Birinchi bosqich haqida uylar). –Toshkent, 2001.
7. Paxratdinov A`. Qaraqalpaq a`debiyatın oqıtıw metodikasi. –No`kis: Bilim, 1992.
8. Xoshimov X. Pedagogika tarixi. –Toshkent, 1966.
9. Ochilov Z. Sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlarda kasbga ywllashni shakllantirish. –Toshkent: Wqituvchi, 1996.
10. Yusupov I. Ha`r kimnin` o`z zamani bar. –No`kis: Qaraqalpaqstan, 2004.
11. Yusupov I. Bu`l bil uyası. –No`kis: Bilim, 1992.
12. I-IV klass oqıwshıları menen ju`rgiziletug`ın ta`rbiya jumısları (V.Yakovlevtin` redaktorlıg`ında). –No`kis: Qaraqalpaqstan, 1965.
13. Mavlenova R. va boshqalar. Pedagogika. –T, 2001.
14. Vorob`ev A.I. Mehnat ta`limi va kasb tanlashga yo`llash metodikasi. – Toshkent: O`qituvchi, 1980, 157-bet.
15. Д.И.Латышина История педагогики. (Учебноепособия). – М., 2003.
16. S. A`zamxujayev Milliy maktab. Tariyxiy maktablarga bir nazar. Ma`rifat, 1991, 14-dekabr`.
17. O`Alewov «Qaraqalpaqstanda ta`lim-ta`rbiyalıq oylardın` qa`liplesiwi ha`m rawajlanıwı». No`kis, «Bilim», 1993.
18. K. Xoshimov Nishanova.S t.b «Pedagogika tarixi» T. «Uqituvchi» 1996 jil.

19. B. Aqnazarova «Klass jetekshisi». Almatı, Mektep, 1973.
20. G.D. Baubekova «XIX asr oxiri XX asr boshlaridagi O`zbekiston mutafakkirlarining pedagogik merosi va uning pedagogika fani rivojlanishidagi ahamiyati». T, «Fan», 1995.
21. «Jamoa milliy maktab kontsepsiyasi». T., 1992.
22. Qaraqalpaq fol`klori.IV tom. No`kis, Qaraqalpaqstan,
23. Q. Qosnazarov, A.Pazilov, A.Tilegenov «Pedagogika» N «Bilim» 2009
24. J.Qayırbaev , B.Jolamanov , A. Pazilov , T. Saparbaev. «Baslawish klass oqıwshıların oqıw sabag`ında a`dep-ikramlılıqqa ta`rbiyaawdın` geypara ma`seleleri». No`kis, Bilim, 1994.
25. Xasonboeva Oysha. «Kuni uzaytirilgan guruhlarda tarbiyaviy ishlar». Toshkent, Uqituvchi, 1994.
26. Z. Mirtursunov . «O`zbek xalq pedagogikasi». T. 1973
27. Qaraqalpaq Folklorı. III tom. No`kis . «Qaraqalpaqstan» baspası 1978.
28. Q. Ayımbetov «Xalıq danalıg`ı» No`kis «Qaraqalpaqstan» 1988.

Elektron ta'lim resurslari

1. [www. tdpu. Uz](http://www.tdpu.uz)
 2. www. Ziyonet. Uz
 3. www. edu. Uz
 4. tdpu-INTERNET. Ped6. www. nutq. intal. Uz
-